

**КЛАСЪТ ГЛАГОЛИ В НОРМАТИВНАТА ГРАМАТИКА
(ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА С ОПИСАНИЕ
НА КАТЕГОРИИТЕ СПРЕЖЕНИЕ, ЛИЦЕ, ЧИСЛО, ВРЕМЕ
И ОБОСОБЯВАНЕ НА ГЛАГОЛНИ ФЛЕКТИВНИ ТИПОВЕ)**

РУСКА СТАНЧЕВА

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“,
Българска академия на науките

**THE CLASS VERBS IN NORMATIVE GRAMMAR
(GENERAL CHARACTERISTICS WITH A DESCRIPTION OF
CATEGORIES CONJUGATION, PERSON, NUMBER, TENSE
AND IDENTIFICATION OF VERB INFLECTIONAL TYPES)**

RUSKA STANCHEVA

Institute of Bulgarian Language “Prof. Lubomir Andreychin”,
Bulgarian Academy of Sciences

Резюме: Базирайки се върху формалния подход, студията характеризира класа *Глаголи* в нормативната граматика. Описани са категориите *спрежение, лице, число, време* и са направени редица нови наблюдения за функционирането им с оглед на действащите книжовни норми. Предложени са и две нови класификации – при структурната характеристика на категорията *време*, както и при обособяването на глаголни флективни типове от гледище на: комбинаторика на трите темпорални гласни, морфонологични промени и нормативни особености.

Ключови думи: български език, нормативна граматика, глагол

Abstract: Based on the formal approach, the study characterizes the class of verbs in normative grammar. The categories of conjugation, person, number, tense are described and a number of new observations are made about their functioning in view of the current literary

* Copyright of each paper stays with the respective authors. The works in the Papers of the Institute for Bulgarian Language are licensed under a Creative Commons Attribution 4.0. International Licence (CC BY 4.0)

norms. Two new classifications are also proposed – in the structural characteristics of the *tense* category, as well as in the identification of verb inflectional types from the point of view of: combinatorics of the three temporal vowels, morphonological changes and normative features.

Keywords: Bulgarian, normative grammar, verb

ВЪВЕДЕНИЕ

Настоящото описание на общите особености на класа *Глаголи* в днешния български книжовен език, както и на някои от глаголните категории е подчинено на две от основните цели на нормативната граматика: а) детайлно описание на единиците от граматичния инвентар и на тяхното функциониране и б) идентифициране на нормативните проблеми по оста *книжовно – разговорно – некнижовно*. От посочените цели следва, че описателният компонент на нормативната граматика е основата, върху която се надгражда препоръчващият (прескриптивният) ѝ компонент. В този смисъл описателният компонент винаги предшества препоръките за езикова правилност.

Описанието на класа *Глаголи* и на част от граматичните категории, свойствени на този клас, е подчинено и на двата основни принципа, залегнали в нормативната граматика. Първият е за *независимо описание на граматичните и семантичните характеристики на езиковите единици*. Следването на този принцип не е в противоречие с общата теза за тясно взаимодействие между посочените характеристики на езиковите единици. Възприемането му като основен за граматичното описание е резултат най-вече от отчитането на комплексността на взаимодействието на граматиката със семантиката. Тази сложност отчита факта, че липсва еднозначно съответствие между форма и значение в естествения език (Maldzhieva 2018).

Следването на принципа за независимо описание на формата и съдържанието на езиковите единици е от съществено значение за граматичното описание с нормативен характер. При това не е за пренебрегване фактът, че в процеса на кодификацията на граматичните норми на нормативна оценка по оста *правилно – допустимо – неправилно* се подлагат обичайно формите на езиковите единици, а не толкова значенията им, които са интуитивно ясни на носителите на езика.

Вторият принцип в нормативното граматично описание е, че *граматичната характеристика трябва да предхожда семантичната*. Следването на този принцип е свързано с разбирането, че граматичното описание на лексикалните единици в даден език не предполага непременно те да бъдат предварително семантично интерпретирани. Макар да е очевидно, че за граматичното описание е необходимо интуитивното разбиране на значението на лексикалните единици, важно е да се отчита, че граматичната характеристика може да влияе и на дефи-

нирането на лексикалното значение (вж. у Grochowski 1986: 26; Maldzhieva 2018).

В работата се илюстрира следването на посочените принципи при представянето на общата характеристика на класа глаголи, както и при описанието на четири от глаголните категории: спрежение, лице, число и време.

Описанието на тези категории е подчинено на целта да се опишат морфологичните и синтактичните свойства на глаголните лексикални единици в днешния книжовен български език. При описанието на тези свойства се акцентира върху онези характеристики, които са свойствени на кодифицираната книжовна норма днес, но в съвременната книжовна употреба е налице динамика, изразяваща се в колебания и отклонения от нормата.

1. ОБЩА ФОРМАЛНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ГРАМАТИЧНИЯ КЛАС ГЛАГОЛИ

Класът на глаголите в българския книжовен език се състои от лексеми, които се изменят при морфологичната категория *време*. *Лице*, *наклонение*, *зalog* и *статус* са другите флективни категории, които отличават глаголите от останалите изменяеми класове лексеми. Наред с това – подобно на лексемите от класовете на съществителните и прилагателните имена – огромната част от глаголите се изменят и по *число*. Редица от формите в парадигмата на глагола се изменят и по *род*.

На глаголите в българския език са свойствени и категориите *спрежение* и *вид*. За разлика от останалите глаголни категории *спрежението* и *видът* са класификационни категории за глаголите, тъй като всички български глаголи се характеризират по *спрежение* и *вид*, но не се изменят нито по *спрежение*, нито по *вид*.

1.1. Структурна характеристика на глаголните лексеми в българския книжовен език

Българските глаголи имат постоянна 4-компонентна структура: словообразователна основа + тематичен суфикс + граматичен формант + окончание (срв. напр. *глед-а-Ø-м*; *глед-а-х-ме*; *глед-а-л-и*; *глед-а-н-и*).

Трите типа граматични морфемни във формалната структура на глаголната лексема – *тематичен суфикс на основата*, *граматичен формант* и *окончание* – участват при формоизменението, а комбинаториката от стойностите им обуславя богатството от флективни типове на българските глаголи.

1.1.1. Суфикс на основата (наричан още *тематична*, *основна* и *темпорална гласна*). Този суфикс характеризира формите на българските глаголи при морфологичната категория *време*. В настоящото описание се придържахме към разграничаването на три граматически значения на тематичната гласна: за *презенс*, *аорист* и *имперфект*. Споделяме гледището, изразено още от Б. Цонев, за

наличие на три темпорални глаголни основи: за презенс, имперфект и аорист (Tsonev 1934: 528), както и мнението на Р. Ницолова, че е налице „специална основа“ (Nitsolova 2023: 271) при формите за имперфект. Заедно с това не приемаме мнението, че имперфектната основа е „особена основа за сегашно време“ (GSBKE 1983: 325) или „разновидност на сегашната основа“ (SBE 1998: 288).

Наред с това смятаме също, че е необходимо да се обоснове и наличието на отделна *имперфектна грамема*, различна от презентната. Основаваме възгледа си за наличие на такава грамема на наблюдения върху дистрибуцията на стойностите на презентната и имперфектната грамема, представени в наше предишно изследване (Stancheva 2018: 6). Тук ще илюстрираме противопоставянето при стойностите на двете грамеми (презентна и имперфектна). Във формите на 1 л. ед. ч. и 3 л. мн. ч. на глаголите от I и II спрежение стойностите на презентната грамема са винаги нулеви (Ø), докато стойностите на имперфектната грамема в тези форми винаги са различни от нула (0): срв. напр. *реж-Ø-а* и *реж-Ø-ат* (сег. вр.) vs *реж-е-х* и *реж-е-х-а* (мин. несв. вр.); *град-Ø-я*, и *град-Ø-ят* (сег. вр.) vs *град-я-х* и *град-я-х-а* (мин. несв. вр.); *бо-Ø-я се* и *бо-Ø-ят се* (сег. вр.) vs *бо-я-х се* и *бо-я-х-а се* (мин. несв. вр.); *ми-Ø-я* и *ми-Ø-ят се* (сег. вр.) vs *ми-е-х* и *ми-е-х-а се* (мин. несв. вр.).

Ще добавим още, че при глаголите от II спрежение стойностите на сегашната и имперфектната тематична грамема винаги са различни. Срв. напр. в 1 л.: *твор-Ø-я*, *твор-и-м* (сег. вр.) и *твор-я-х*, *твор-я-х-ме* (мин. несв. вр.); във 2 л.: *твор-и-ш*, *твор-и-те* (сег. вр.) и *твор-е-ш-е*, *твор-я-х-те* (мин. несв. вр.); в 3 л.: *твор-и*, *твор-Ø-ят* (сег. вр.) и *твор-е-ш-е*, *твор-я-х-а* (мин. несв. вр.).

1.1.1.1. Комбинаториката от стойностите на трите темпорални грамеми използваме като примарен класификационен критерий при разпределението на българските глаголи във формоизменителни (флексивни) типове (вж. по-нататък в 3.5.).

Стойностите на суфикса за сегашно време са -е-, -и-, -а- (напр. *пиш-е*, *мол-и*, *чак-а*). Както е добре известно, тези стойности са основен класификационен признак за обособяването на българските глаголи при категорията спрежение (вж. по-нататък в 2.1.). Докато при трето спрежение темпоралният суфикс има изразител -а- при всички презентни форми, при глаголите от първо и второ спрежение е налице редуване при темпоралния суфикс: -е-/Ø- и -и-/Ø-. Това и причината за представителна за спрежението да бъде избрана формата за 3 л. ед. ч. на сегашно време, а не формата за 1 л. ед. ч., в която тематичният суфикс е без изразител (срв. напр. *чет-Ø-а* – *чет-е*; *говор-Ø-я* – *говор-и*).

Тематичният суфикс за минало свършено време има стойности -а-, -е-/о-, -и-, -Ø- (напр. *чак-а-х*, *чет-о-х/чет-е*, *говор-и-х*, *пи-Ø-х*).

В минало несвършено време суфиксът при основата е със стойности -а- и -'а-/е- (напр. *чак-а-х*, *чет-я-х/чет-е-ш-е*, *говор-е-х*).

За презент	За аорист	За имперфект
-а-, -е-/∅-, -и-/∅-	-а-, -е-/о-, -и-, -∅-	-а- и -'а-/е-

Таблица 1. Стойности на темпоралния суфикс

1.1.2. Формант

Формантът е граматичен афикс с категориално значение, който характеризира точно определени членове от парадигмата на глагола (вж. Topolińska 2009: 161). Във формообразователната структурата на глаголните форми в български се различават следните стойности на форманта:

1.1.2.1. Формант със стойност **-∅-** при формите за сегашно време (напр. *държ-∅-∅-а*; *държ-и-∅-и*, *държ-и-∅-∅*, *държ-и-∅-м*, *държ-и-∅-те*, *държ-∅-∅-ат*).

1.1.2.2. Формант със стойност **-х-/∅-** при формите за минало свършено време (напр. *пя-х*, *пя-∅*, *пя-∅*, *пя-х-ме*, *пя-х-те*, *пя-х-а*).

1.1.2.3. Формант със стойност **-х/-и-** при формите за минало несвършено време (напр. *мисл-е-х*, *мисл-е-и-е*, *мисл-е-х-ме*, *мисл-е-х-те*, *мисл-е-х-а*).

1.1.2.4. Формант със стойности **-ѝ/-ѝ-** и **-ѝ-** за характеризиране на формите за повелително наклонение (напр. *пиш-ѝ*, *пиш-ѝ-те*; *чака-ѝ*, *чака-ѝ-те*).

1.1.2.5. Формант със стойност **-л-** – при формите на двете минали деятелни причастия – свършено и несвършено (напр. *пя-л* и *пее-л*; *говори-л* и *говоре-л*).

1.1.2.6. Формант със стойност **-н/-т-** – присъщ е на формите на миналите страдателни причастия (напр. *каза-н*, *взе-т*, *изпя-н* и *изпя-т*).

1.1.2.7. Формант със стойност **-ѝки** – характеризира формата на деепричастieto.

1.1.2.8. Формантът със стойност **ще** характеризира формите за бъдеще време (напр. *ще ходя*, *ще дойда* и пр.). За разлика от останалите форманти в глаголната структура **ще** функционира като отделно стояща морфема (вж. 1.1.4.), но подобно на останалите форманти е с фиксирано място в структурата на формите за бъдеще време, като винаги е само в препозиция.

1.1.2.9. Формантът със стойност **не** е свойствен за отрицателните форми на глаголите, в състава на които не участват формантът **ще** или спомагателният глагол **ща** (напр. *не спя*, *не спях*, *не спях*, *не съм спал*, *не бях спал*, *не спи*, *не спете*, *не бих спал* и пр.). Този формант е отделно стояща морфема, която винаги е в препозиция спрямо другите компоненти в глаголната форма.

Форми от парадигмата	Стойност на форманта
Сегашно време	-∅
Минало свършено време	-х-/∅

Минало несвършено време	-х/-и
Бъдеще време	ще
Повелително наклонение	-й/-е- и -й
Минало свършено деятелно причастие	-л
Минало несвършено деятелно причастие	-л
Минало страдателно причастие	-н/-т
Деепричастие	-йки
Отрицателни глаголни форми	не

Таблица 2. Стойности на форманта в глаголната парадигма

1.1.3. Глаголно окончание. По правило глаголното окончание е полифункционално. В българския език стойностите му също могат да са изразители на граматични значения при една или повече граматични глаголни категории. Напр. във формата *играе-м* окончанието **-м** е едновременно изразител на глаголните категории *лице*, *число* и *време*. Единствено при безличните глаголи окончанието е изразител само на едно граматично значение (за време).

Окончанието е последен по линеен ред елемент във формалната структура на глагола, поради което неговите стойности играят първостепенна роля при свързването на формите на глаголните лексеми с форми на други лексеми.

1.1.3.1. В някои случаи окончанието е с двueleментен състав, като всеки елемент има различна функция. Тази особеност е характерна например за формите в 1 л. сегашно време на глаголите от трето спрежение – срв. напр. *чакам*∅ и *чакаме*, където морфемата **-м** е показател за лицето, а редуването **-∅ / -е** – за числото.

Стойности на окончанието за лице, число и време на простите глаголни форми

	Единствено число	Множествено число
1. лице	[-ъ] (графично -а/-я) и -м	-м и -ме
2. лице	-ш	-те
3. лице	-∅	[-ът] (графично -ат/-ят) и -т

Таблица 3. Стойности на окончанието в сегашно време

	Единствено число	Множествено число
1. лице	-∅	-ме

2. лице	-Ø	-те
3. лице	-Ø	-а

Таблица 4. Стойности на окончанието в минало свършено време

	Единствено число	Множествено число
1. лице	-Ø	-ме
2. лице	-е	-те
3. лице	-е	-а

Таблица 5. Стойности на окончанието в минало несвършено време

	Единствено число	Множествено число
2. лице	-Ø	-те

Таблица 6. Стойности на окончанието за повелително наклонение

м. р. ед. ч.	ж. р. ед. ч.	ср. р. ед. ч.	мн. ч.
-Ø	-а	-о	-и

Таблица 7. Стойности на окончанието за род и число на глаголните форми с формант -л, -н/-т-

1.1.4. Отделно стоящи морфемии в структурата на глаголните лексеми

В структурата на глаголните форми могат да участват и отделно стоящи морфемии, които по своя характер могат да са както словообразователни, така и граматични.

1.1.4.1. Отделно стоящите морфемии *се* и *си* са задължителни словообразователни елементи от структурата на редица глаголи в български (вж. Коева 1996: 24). Такива са напр. *въобразявам си*, *смея се*, *самозалъгвам се* и пр. Морфемите *се* и *си* могат да променят позицията си при функционирането на глаголите, в чийто състав участват, като се разполагат както преди, така и след графично слято оформените морфемии в глаголната лексема по точно определени слово-редни правила (вж. у Nitsolova 2008/2023; Nitsolova 2023: 293 – 294). Промяната на позицията на *се* и *си* при функционирането на такива лексеми е и причината тези морфемии да се пишат отделно от останалите морфемии в лексемата.

1.1.4.2. Както вече беше посочено тук в 1.1.2.8. и 1.1.2.9., към отделно стоящите морфемии се причисляват и граматичните форманти *ще* и *не* – свойствени съответно на положителните форми за бъдеще време и на част от отрицателните темпорални и модални форми.

1.2. Обща синтактична характеристика на класа *Глаголи*

Съществени за синтактичната характеристика на класа глаголи в българския език са три особености на глаголните лексеми като цяло.

1.2.1. Глаголът е конституиращ елемент на изречението и изпълнява сказуемна функция в него.

1.2.2. Като главен член в прости синтактични групи с лексеми от други граматични класове глаголът може да конотира имена, наречия, предлози и съюзи (напр. *Идва* → *Иван*; *Държиш се* → *надменно*; *Възхищавам се* → *на*; *Предполагам*, → *че*).

1.2.3. Важни за описанието на синтактичните особености на глаголите са още и две техни характеристики при свързването им със съществителни.

1.2.3.1. В съгласуваната глаголна група формите за *лице* и *число* на глагола са селектирани от съществителното (същинско съществително или съществително местоимение) (напр. *аз идвам* – 1 л. ед. ч.; *ти идваш* – 2 л. ед. ч.; *хората идват* – 3 л. мн. ч.; *токът е спрял* – 3 л. ед. ч., м. р.).

1.2.3.2. Глаголът селектира формите на редица съществителни местоимения, при които се разграничават форми за съгласувана и несъгласувана група. Това се отнася за следните съществителни местоимения: *аз, ти, той, тя, то, кой, който, някой, никой*.

1.2.3.2.1. В съгласуваната група глаголът селектира следните форми на изброените по-горе съществителни местоимения: *аз (ние), ти (вие), той (те), тя (те), то (те), кой, който, някой, никой*¹.

1.2.3.2.2. В несъгласуваната група глаголът селектира някоя от следните форми² на посочените по-горе съществителни местоимения: *мен(е), ме, ми и нас, ни; теб(е), те, ти и вас, ви; него, го, му и тях, ги; нея, я, ѝ и тях, ги; себе се и се, си; кого, когото, някого, никого*. Срв. напр.:

(1) *Аз видях всичко* и *Иван ме видя на улицата*.

(2) *Ти избра вече професия* и *Избраха те за професор*.

1.2.3.2.2.1. Кратките форми *ми, ти, му, ѝ, ни, ви, им* и *си* са селектирани единствено от глаголи, които могат да се свързват с предлог *на*³. Например:

¹ Тези форми по традиция се определят като „именителни“.

² Наричани по традиция „падежни“ – съответно винителни и дателни.

³ От гледна точка на конотацията и акомодацията на предлога *на* е налице ясно изразена граматична омонимия. Въз основа на теста за субституция формално могат да се разграничат два предлога *на* – *на₁* и *на₂*. Предлогът *на₁* (наричан по традиция дативен) функционира като граматикализирано средство във всички случаи, когато конструкцията $V \rightarrow Pr_{на} \rightarrow N_{то}$, съставена от две прости групи $V \rightarrow Pr_{на}$ и $Pr_{на} \rightarrow N$, е дистрибутивен еквивалент на групата $a \ v \rightarrow Nmu$ (Stancheva 2022: 44).

- (3) *Камен предложи на мен* → *Камен ми предложи*
 (4) *На теб отказаха заем* → *Отказаха ти заем*
 (5) *На тях признах всичко* → *Признах им всичко*
 (6) *Казах на себе си, че не се боя* → *Казах си, че не се боя.*

1.3. Обхват на класа *Глаголи*

От класа на глаголните лексеми въз основа на двата формални критерия – морфологичен и синтактичен – следва да се изключат три категории отглаголни деривати.

1.3.1. Образуваните от глаголи съществителни със суфикс **-н-** (със завършеци *-не* и *-ние*)⁴. Подобно на останалите лексеми от класа на съществителните посочените отглаголни лексеми:

- а) се характеризират по род (отнасят се към ср. р.)
- б) редица от тях се изменят по число
- в) имат нечленувани и членувани форми (напр. *искане(то)* – *искания(та)*; *желание(то)* – *желания(та)* и др.).

1.3.2. Образуваните от глаголи лексеми със суфикс **-иц** (т. нар. сегашни деятелни причастия). В нашето виждане те принадлежат към класа на прилагателните имена – притежават всички морфологични и синтактични характеристики на този клас. Флективни категории за отглаголните единици на **-иц** са *родът*, *числото* и *членуването*. Парадигмата им включва всички форми, свойствени на същинските прилагателни. Основният довод за изключването им от глаголната парадигма и за обособяването им като самостоятелни лексеми от класа на прилагателните имена е, че те единствени измежду останалите т. нар. *причастия* не функционират в състава на сказуемото и имат само атрибутивна, но не и сказуемна функция (напр. *следващ опит*, *падаща звезда*, *смеещо се дете*, *настъпващите празници*).

1.3.3. Причините единиците от посочените групи да се разглеждат като отделни лексеми, а не като форми от глаголната парадигма са две. Първата е, че такива лексеми не изпълняват дефиницията ни за глагол (не се изменят по време). Втората е, че такива единици не участват в състава на простото глаголно сказуемо.

⁴ Отглаголните съществителни на *-не* са кодифицирани последователно като форми от глаголната парадигма на глаголите от несвършен вид в първия академичен правописен речник (вж. PRSBKE 1983), а в следващите академични правописни речници този подход вече е преодолян и дериватите на *-не* са описвани като отделни лексеми.

1.3.4. В състава на глаголната парадигма обаче по конвенция остават отглаголните деривати с формант **-йки** (т. е. деепричастията). Причината е, че наличието / отсъствието им в глаголната парадигма е определящ формален критерий за разграничаване на глаголите от несвършен и свършен вид при обособяването на флективни типове при глаголите.

1.4. Състав на функционалната парадигма на глаголите

В сравнение с глаголните парадигми в останалите славянски езици парадигмата на глаголите в българския книжовен език е изключително богата. В рамките на глаголната парадигма в българския език по традиция се различават два типа форми:

- а) прости (синтетични) глаголни форми
- б) сложни (аналитични) глаголни форми.

В състава на всички сложни глаголни форми винаги участват прости глаголни форми.

1.4.1. Прости (синтетични) глаголни форми. В настоящото описание се придържахме към разбирането на синтетичната форма като единна акцентна и графична цялост, в рамките на която се изразяват граматични значения на лексемата (SBE 1998: 289). Синтетични са следните членове на глаголната парадигма:

- а) формите за сегашно време (напр. *пия, пиеш, пие, пием, пиете, пият*);
- б) формите за минало свършено време (напр. *пих, пи, пи, пихме, пихте, пиха*);
- в) формите за минало несвършено време (напр. *пиех, пиеше, пиеше, пиехме, пиехте, пиеха*);
- г) формите на минало свършено деятелно причастие⁵ (напр. *взел, взела, взело, взели*);
- д) формите на минало несвършено деятелно причастие (напр. *ходел, ходела, ходело, ходели*);
- е) формите на минало страдателно причастие (напр. *приет, приета, прието, приети; наказан, наказана, наказано, наказани*);
- ж) деепричастието (*играейки, ходейки, чакайки*);
- з) формите за повелително наклонение (напр. *играй, играйте; носи, носете*).

1.4.2. Сложни (аналитични) глаголни форми. В настоящото описание споделяме виждането за аналитична форма като графично разделно оформе-

⁵ В настоящото описание терминът причастие се използва с по-ограничен обем – за означаване единствено на формите от парадигмата на глагола, образувани с форманти -л, -н/-т, които функционират в състава на простото сказуемо и са без формоизменение при категорията членуване.

на структура, функционираща като граматична форма на лексема (SBE 1998: 289). В състава на аналитичните глаголни форми участват синтетична глаголна форма и компоненти с граматично значение (граматични морфемии/или спомагателни глаголи). От тази гледна точка в глаголната парадигма могат да се обособят подмножества на аналитични форми според количествения състав на компонентите (дву-, три-, четири- или петкомпонентни⁶).

1.4.2.1. Глаголни форми с двучленен състав са:

- а) формите за бъдеще време (напр. *ще играя, ще играеш, ще играе, ще играем, ще играете, ще играят*);
- б) формите за минало неопределено време (напр. *играл съм, играл си, играл е, играли сме, играли сте, играли са*);
- в) формите за минало предварително време (напр. *бях дошъл, беше дошъл, беше дошъл, бяхме дошли, бяхте дошли, бяха дошли*);
- г) формите за условно наклонение (напр. *бих казал(а), би станал(а), бихме казали, биха станали*);
- д) умозаключителните (конклузивните) форми: (напр. *видял е, сложили са*);
- е) част от формите за преизказване (напр. *бил казал, била ходила*).

1.4.2.2. Глаголни форми с тричленна структура са:

- а) формите за бъдеще време в миналото (напр. *щях да направя*);
- б) формите за бъдеще предварително време (напр. *ще съм видял*);
- в) част от формите за преизказване (напр. *щял да ходи*).

1.4.2.3. Глаголни форми с четиричленна структура са:

- а) формите за бъдеще предварително време в миналото (напр. *щях да съм измислил*);
- б) част от формите за силно преизказване (напр. *щял бил да види*).

1.4.2.4. Петчленна е структурата на част от формите за силно преизказване (напр. *щял съм бил да откажа*).

1.4.3. Парадигмата на глагола включва и отрицателните глаголни форми, които са член на морфологичната глаголна категория *статус* (вж. повече за обособяването на морфологичната категория *статус* в българския език у Kutsarov 2007: 373 и Chakarova 2019: 253 – 265). Тези форми са само аналитични. Те се образуват, като към положителна глаголна форма се добавят:

- а) формантът *не* (напр. *не искам, не знаех, не чакай*);

⁶ При определянето на компонентния състав на формите от глаголната парадигма се вземат предвид положителните форми при категорията статус, както е по традиция.

б) формите на безличния глагол *няма* и отделно стоящата морфема *да* (*няма да, нямаше да и нямало да*) (напр. *няма да искам, нямаше да искам; нямаше да съм искал; нямало да искам, нямало да съм бил искал*).

в) императивните форми за ед. и мн. ч. *недей* и *недейте* и отделно стоящата морфема *да* (*недей да ходиш, недейте да стоите*).

1.5. Омонимия на глаголи с единици от други класове лексеми

Разбирането за омонимия като наличие на функционални разлики при графично и акцентно идентични словоформи води до постулирането омонимия както между глаголни словоформи със словоформи на единици от други граматични класове, така и на омонимия само между глаголни словоформи. По-нататък ще илюстрираме прояви на двата вида омонимия, като се основаваме на подробните и надеждни данни, представени във връзка с граматичната анотация на Българския POS анотиран корпус (вж. подробно у Todorova, Dekova 2014: 53 – 79; виж още по въпроса и SBE 1998; Aleksova 2005; Osenova 2011; Kancheva 2015).

1.5.1. Формите на редица глаголи от 2 и 3 спрежение с нулева стойност на окончанието и форманта са омонимни на редица нечленувани форми за мн. ч. на съществителни и прилагателни. Този вид омонимия се обуславя от: а) идентичността на корена на двете лексеми и б) съвпадението между стойностите *-а* и *-и* на презентния тематичен суфикс със стойностите на окончанието за мн. ч. *-а* и *-и*, характерни за съществителните, както и на окончанието *-и* при прилагателните. Срв. напр.:

(7) *Той чувства умора* (глагол) и *Той има чувства към нея* (съществително).

(8) *Тя бели картофи* (глагол) и *Имаше красиви бели зъби* (прилагателно).

1.5.2. Омонимни на форми от глаголната парадигма са и лексеми от класа на междуметията. Срв. напр.:

(9) *Снегът на места стига до глезените* (глагол) и *Стига суеверия!* (междуметие).

1.5.3. Постулираме и омонимия между две от причастията – минало свършено деятелно и минало страдателно и обособените тук от нас глаголни прилагателни със суфикси *-л* и *-н/-т*.

В рамките на глаголната парадигма тези две причастия са винаги нечленувани. Синтактично те винаги функционират в състава на сказуемото като структурен елемент на аналитични форми за време или залог на глагола.

Омонимните им прилагателни са с по-богата парадигмата – доколкото наред с нечленуваните имат и членувани форми. Синтактично глаголните прилагателни функционират като подчинен или главен член на именни групи със съществително. Срв. напр.:

(10) *Растенията са измръзнали от студа* (причастие) и *Измръзналите растения са по-тъмен цвят на листата* (прилагателно).

Смятаме, че следването на възгледа за омонимия между причастията (дефинирани като глаголни словоформи с форманти *-н/-т* и *-л*, функциониращи единствено в съставни темпорални форми) и отглаголните прилагателни със суфикси *-н/-т* и *-л* е в посока на последователното разрешаване на въпроса за т. нар. „двойствена природа“ на причастията. По този начин от глаголната парадигма се извеждат членуваните форми на *-н/-т* и *-л* като неприсъщи на глаголите (вж. Коева 2014: 20).

1.5.4. Омонимията в рамките на форми вътре в глаголната парадигма е следствие от съвпадения при стойностите на граматични морфемии в формообразователната структура на глагола.

1.5.4.1. Без съмнение най-честотна е омонимията между формите за 2 и 3 л. ед. ч. на минало несвършено време, тъй като е налице при всеки български глагол. Тя се диктува от идентичността на стойностите на форманта *-и* и на окончанието *-е* (напр. *ти/той пееше*, *ти/тя вървеше*, *ти/то обичаше*).

1.5.4.2. Според данните от Българския POS анотиран корпус (вж. Todorova, Dekova 2014: 60) като честотна може да се определи и омонимията на формите за 3 л. ед. ч. на сегашно време с формите за 2 и 3 л. на минало свършено време на глаголите от трето спрежение. Като причина за нея може да изтъкнем омонимията на презентния с аористния темпорален суфикс при такива глаголи. Срв. напр.:

- (11) *Виждам я как идва към нас* (сег. вр.) и *Вчера тя идва два пъти* (мин. св. вр.).
 (12) *Той и в момента участва в обсъждането* (сег. вр.) и *Ти и миналата година участва в обсъждането* (мин. св. вр.).

1.5.4.3. В редица случаи омонимията е следствие от това, че стойностите на форманта и окончанието са нулеви при функционално различни словоформи. Такава е омонимията между формите за минало свършено и минало несвършено време в 1 л. ед. ч. на редица глаголи от второ спрежение. Срв. напр.:

- (13) *Цели два часа вървах в студа* (мин. св. вр.) и *Докато вървах насам, си мислех за мама* (мин. несв. вр.).

1.5.4.4. Омонимия е налице и между формите на миналото свършено и миналото несвършено деятелно причастие при всички глаголи от трето спрежение. Причината е в омонимията на аористния и имперфектния темпорален суфикс при тези глаголи. Срв. напр.:

- (14) *Никога не съм се съмнявал в теб* (аористно причастие) и *Говореха, че се съмнявал в нещо* (имперфектно причастие).

1.5.4.5. Формите за време на безличните глаголи са омонимни с формите за време в 3 л. ед. ч. на личните глаголи. Срв. напр.:

- (15) *Тук има много хора* (безличен глагол) и *Човекът има право* (личен глагол).

2. ГРАМАТИЧНИ КАТЕГОРИИ НА ГЛАГОЛА

2.1. Категория *спрежение на глагола*

2.1.1. Спрежението като класификационна категория

С термина *спрежение на глагола*⁷ се означава сходството във формоизменението на големи групи глаголи. Установяването на това сходство в езиците с богата глаголна флексия, какъвто е българският, се прави въз основа на стойностите на тематичната гласна за сегашно време или за инфинитив.

Както вече беше посочено в началото, категорията *спрежение* е класификационна за глаголите. Това означава, че всяка глаголна лексема в български има определена постоянна стойност при тази категория.

По традиция като примарен критерий за обособяването на глаголите в спрежения в българския език се приемат стойностите на основната гласна за сегашно време. Според тези стойности (*-e, -и, -а*) всеки български глагол (с изключение на *съм*) се съотнася с едно от трите спрежения – първо, второ или трето.

Противопоставянето между глаголните лексеми при категорията *спрежение* е в основата на всички съвременни класификации, поставящи си за цел да разпределят глаголите според набор от формални критерии във флективни типове (вж. в 2.5.).

2.1.2. Нормативни особености при категорията *спрежение*

2.1.2.1. По-ранната кодификация⁸ от края на миналия век отчита слаба динамика при категорията *спрежение*. Тя е налице едва при десетина първични глагола и техните производни. Такива са *бъбля, бѣбря, бѣхтя, глождя, драця, пѣпля, рѣша, треперя, тѣтря, цѣцря*, които тогава са кодифицирани като дублети.

Последващата кодификация⁹ отчита завършилия преход на тези глаголи от първо към второ спрежение и днес категорията *спрежение* може да се смята вече за установена, без да са налице устойчиви колебания в употребата.

2.1.2.2. Дублетност при спрежението е фиксирана при третоличния *стеле се* и *стели се*.

2.2. Категория *лице на глагола*

Грамматичната категория *лице* на глагола е тричленна. Нейните граматични значения за *първо, второ* и *трето лице* се противопоставят помежду си. Изразители на тези противопоставяния са стойностите на глаголното окончание за лице.

⁷ В граматичните описания терминът *спрежение* (от лат. conjugation) се използва и в по-широк смисъл – като означаващ всички форми от глаголната парадигма.

⁸ Вж. PRSBKE 1983.

⁹ Вж. NPR 2002 и OPR 2012.

В зависимост от признака *изменят се по лице* глаголите в българския език се разпределят в две множества – на *личните* и на *безличните* глаголи.

2.2.1. Безлични глаголи

2.2.1.1. Безличните глаголи не се изменят по лице. Те имат формоизменение единствено при категорията *време*, доколкото при тях е налице неутрализация при категориите *лице* и *число* (Коева 1998). Формите на безличните глаголи са омонимни с формите за 3 л. ед. ч. на личните глаголи¹⁰. Към безличните глаголи се отнасят например: *догнусява ме, досмешава ме, зазорява (се), заоблачава се, захлажда се, изглежда₂, има₂, може₂, мръква, мързи ме, налага₂ ми се, няма₂, плаче ми се, повдига ми се, свечерява се, сватка се, следва₂, смрачава се, стига₂, съмва (се), трябва₂* и др.

2.2.1.2. Обща синтактична характеристика на безличните глаголи е, че не конституират съгласувана група с лексеми от именните класове, защото не конотират имена, с които да се свържат в съгласувана група.

Случаите на употреби от типа *То се заоблачава, То се съмва, То ми се налага да отсъствам*, при които експлетивното местоимение *то* се употребява факультативно, не са реализации на простата съгласувана група. За това свидетелстват както липсата на дистрибутивни еквиваленти на *то*, така и невъзможното словоредно разместване, свойствено за съгласуваната глаголна група. Срв. напр.:

(16) *То* (напр. момчето) *знае всичко* и *Всичко знае то*, но *То се свечерява* и **Свечерява се то*.

(17) *То се случва да закъснееш* и **Случва се то да закъснееш*, **Случва се да закъснееш то*.

2.2.1.3. Част от безличните глаголи могат да се свързват със съществителни само извън съгласуваната група (напр. *има надежда, няма смисъл*). Някои безлични глаголи могат да се свързват само с *да*-конструкция. Такива са *може₂, трябва₂, налага₂ ми се, случва се, следва₂, стига*. Напр.:

(18) *Може да дойдете и утре*.

(19) *Трябва да отидете сами*.

(20) *Налага ми се да отсъствам*.

(21) *Следва да се включат и разходите за ток и вода*.

(22) *Стига да дойдете, ще разберете кой ще бъде там*.

¹⁰ Причината да смятаме формите на безличните глаголи за омонимни на формите на личните глаголи за 3 л. ед. ч., е в това, че при безличните глаголи липсва противопоставяне при категорията *лице*, следователно формите им не могат да бъдат определяни терминологично с член от категорията *лице*.

2.2.1.4. Смятаме, че е необходимо да се прецизира виждането, според което „някои безлични глаголи могат да се употребяват и като лични“ (GSBKE 1982: 213). То намира отражение и в лексикографската практика – макар и не съвсем последователно, като в тълковните речници въз основа на близостта в лексикалното им значение безличен и личен глагол се описват като отделни значения на една лексема (вж. напр. *валя, ръмя* в РВЕ¹¹).

В съответствие с изложеното тук разбиране за омонимията като наличие на парадигматични разлики при двойки (и по-рядко тройки) лексеми с графично идентична основна форма смятаме, че в тези случаи е налице омонимия, а не многозначност. Това изисква последователно да се разграничават безлични от лични глаголи, още повече и поради това, че при тях са налице съществени разлики при конотативните им характеристики (вж. и Коева 1996: 23).

2.2.1.5. **Нормативни особености при употребата на безличните глаголи.** Кодифицираната книжовна норма окачествява като некнижовни често срещаните случаи в устната реч на употреба на експлетивен подлог при безличните глаголи, които конотират съществителни в несъгласувана група. Срв. напр.:

(23) ***Тя** я няма вм. **Нея** я няма.

(24) ***Той** го мързи да гледа вм. **Него** го мързи да гледа.

2.2.2. Лични глаголи

От гледна точка на нормативния критерий личните глаголи могат да се разпределят в две големи групи според признака *употреба на всички форми при категорията лице*. Така се обособяват лични глаголи с употреба на всички форми за лице и лични глаголи с употреба само на определени форми за лице.

2.2.2.1. **Глаголи без употреба на всички форми за лице.** От своя страна глаголите без употреба на всички форми за лице могат да се разпределят в още две групи според признака *употреба на форми за 1 и 2 лице за единствено и множествено число*. Въз основа на този признак се обособяват глаголи, които не регистрират в употребата форми за 1 и 2 лице в ед. и мн. ч. Това са т. нар. 3-лични глаголи, при които се наблюдава неутрализация при категорията лице (вж. Коева 1998).

Тъй като глаголните окончания могат да са изразители на повече от една граматични категории, тази тяхна полифункционалност предопределя едновременната липса в употребата на форми както за лице, така и за число при някои глаголи.

2.2.2.2. **Третолични глаголи.** Към групата на третоличните глаголи се причисляват лексеми като: *боли ме, вали, гласи,* „горчи ми, допие ми се, заснежи (се), зловиди ми се, сърби ме, лютти ми, киселее ми, прияде ми се, свиди ми се и др. Напр.:

¹¹ <https://ibl.bas.bg/rbe>

- (25) *Боли ме кракът* и *Болят ме очите*.
 (26) *Заснежи се полето* и *Заснежиха се пътищата*.
 (27) *Свиди му се хлябът* и *Свидят му се парите*.

Причините глаголите от групата на третоличните да не реализират употреби в 1 и 2 лице са свързани с лексикалното им значение и това е още едно свидетелство за тясната връзка между лексикално и граматично значение (вж. Vurov 2004: 33 – 41). Лексикографското описание на повечето такива глаголи (вж. RBE; OPR 2012) съдържа инструкцията, че те се употребяват предимно в 3 лице.

Има обаче 3-лични глаголи, които в преносни употреби реализират и форми за 1 и 2 лице, което пък е следствие от системния характер на категорията *лице*. Такива са например: *бълбука*, *евтинее*, *изпръхва* и др., като илюстрациите са употребата им в 1 и 2 лице са от интернет. Напр.:

- (28) *Старееш*, *евтинееш*, *излагаш се*.
 (29) *Бълбукаме от нетърпение да опитаме новите продукти*.
 (30) *Все едно ти самият си притиснат и изпръхваш*.

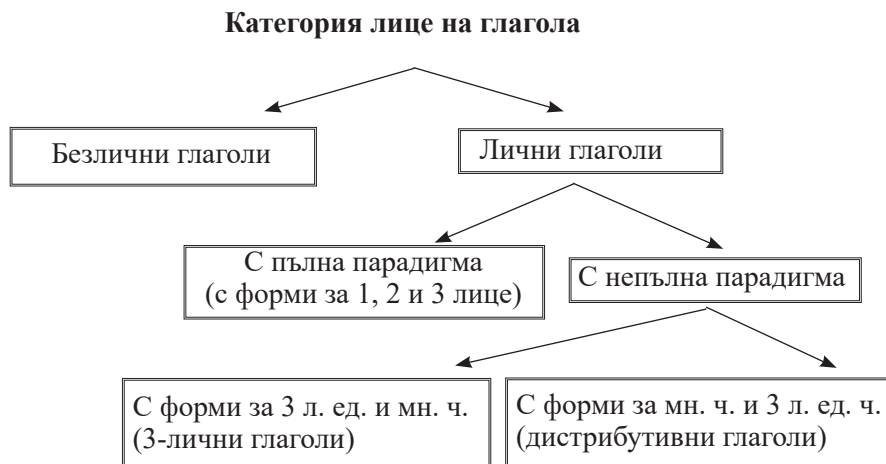
2.2.2.3. Глаголи без употреба на форми за 1 и 2 лице ед. ч. При глаголите без форми за 1 и 2 лице ед. ч. възможността те да функционират в 3 л. ед. ч. също е следствие от взаимодействието между граматика и лексикална семантика – във формите си за 3 л. ед. ч. такива глаголи в съгласуваната група конотират единствено лексеми от лексикалния клас на събирателните съществителни (*nomina collectiva*). Напр.:

- (31) *Народът се тълпи за коледните промоции*.
 (32) *Парламентът се саморазпусна*.

Това обаче е частен случай на функционирането на формите за 3 л. ед. ч., тъй като рестрикциите върху употребата на формите за лице и число се диктуват от лексикалната семантика на глагола и са свързани със семантичната категория *количество*. Затова и описанието на глаголите, определяни в литературата като *pluralia tantum*, ще бъде представено при категорията *число* на глагола (вж. по-нататък в 3.3.1.).

2.2.2.4. Нормативни особености при употребата на категорията *лице*

2.2.2.4.1. Дублетност. Дублетността при персоналните глаголни форми е много слабо изразена. Тя е налице единствено в 1 л. ед. ч. при *знам* и *зная*. Двете форми са абсолютно равностойни по своя статус в употребата. От дублета *зная* са образувани производните от свършен вид *запознавя*, *опознавя*, *осъзнавя*, *познавя*, *признавя*, *разузнавя*, *узнавя*, докато съответните несвършени деривати са на *-ва-м* – *запознавам*, *опознавам*, *осъзнавам*, *познавам*, *разузнавам*, *узнавам*. Това според нас е и причината разглежданата дублетност да е с устойчив характер.

Фигура 1. Класификация на глаголите при категорията *лице*

2.2.2.4.2. Факултативна елипса на имената в съгласуваната група. Характерна нормативна особеност при категорията *лице* на личните глаголи в български е възможността за елипса на имената в съгласуваната глаголна група. Тази възможност е изразена в различна степен при формите за време и наклонение. Тя зависи пряко от наличието или липсата на омонимия при формите за лице при посочените две категории.

Елипса на имената при формите за 1, 2 и 3 лице е възможна при формите за лице на пет от глаголните времена в български, в чийто състав участват форми за сегашно време на спрегания глагол¹². Това са формите за сегашно, бъдеще, минало неопределено, бъдеще в миналото и бъдеще предварително време.

Към случаите с факултативна елипса на имена в съгласуваната група трябва да се причислят и употребите на формите за повелително наклонение (напр. *стой – стойте; прави – правете*)¹³.

2.2.2.4.3. Недопускане на елипса на имената в съгласуваната група. При формите за 2 и 3 л. ед. ч. на три от времената: минало свършено, минало несвършено и минало предварително, както и в условно наклонение е налице омонимия между формите 2 и 3 л. ед. ч.¹⁴ (напр. *вчера ти говори* и *вчера той*

¹² Елипсата се реализира благодарение на липсата на съвпадения (омонимия) при противопоставянето на стойностите на окончанието в сегашно време на глаголите.

¹³ При тях възможността за елипса се осигурява също от противопоставянето между стойностите на окончанието -Ø и -те.

¹⁴ Омонимията при тези форми е резултат от това, че при тях стойностите и на трите граматични морфеми (тематичен суфикс, формант и окончание) са със съвпадащи стойности.

говори и др.). Това е и причината за недопустимост на елипса на имената в съгласуваната група с цел избягване на комуникативен конфликт.

2.3. Категория *число на глагола*

Грамматичната категория *число* на глагола е двучленна. Нейните граматични значения *единствено* и *множествено число* се противопоставят помежду си. Изразители на тези противопоставяния са стойностите на глаголното окончание за число.

В зависимост от нормативния критерий *употреба на формите за число* личните глаголи в българския език се разпределят в две множества – на глаголи с употреба на двете форми за число и на глаголи с употреба предимно на формите им за множествено число. Втората група глаголи са определяни като глаголи *pluralia tantum*¹⁵ в литературата (вж. GSBKE 1983: 236; Georgiev 1999: 287; Burov 1992: 23 – 24; Ivanova 2019: 237 – 250). Ние обаче предпочитаме да използваме термина *дистрибутивни глаголи*, доколкото смятаме, че глаголите, определяни като *pluralia tantum*, реализират употреби и в единствено число (вж. 2.3.2.).

2.3.1. С форми за единствено и множествено число функционират огромното множество глаголи в български.

2.3.2. Т. нар. глаголи *pluralia tantum*. Ограниченията при употребата на формите за ед. ч. при една незначителна част от глаголите (малко над 100 на брой) се предопределя от лексикалното им значение, чийто най-характерен белег е дистрибутивността (вж. Krumova-Tsvetkova 2007: 142). Ние ще използваме тук термина *дистрибутивни глаголи* във връзка с описанието на формални особености на глаголите при категорията *число*. С този термин ще означаваме глаголите в български, които не функционират с форми за 1 и 2 л. ед. ч.

2.3.2.1. В структурно отношение такива глаголи са най-често с повече от една представка (напр. *изпо-*, *изпоза-*, *поиз-*, *изпона-*, *изпораз-*, *пона-*), макар че дистрибутивни са и някои глаголи с една представка като *само-* и *с-*. Като илюстрация на дистрибутивни глаголи могат да се посочат: *изпоженим се*, *изпона-*

¹⁵ В редица съвременни граматични описания безличните глаголи се представят като *singularia tantum* – т. е. като дефективни при категорията *число*. В нашето виждане обаче безличните глаголи не могат да бъдат характеризирани и при категорията *число*. Тъй като лицето и числото са съгласувателни категории за глагола, а безличните глаголи блокират появата на име в съгласуваната група, няма как такива глаголи да се характеризират при категорията *число*. Формата им за число съвпада с формата за 3 л. ед. ч. на личните глаголи – т. е. в случая е коректно да се постулира омонимия между формите за време на безличните глаголи и съвпадащите с тях темпорални форми за 3 л. ед. ч. на личните глаголи.

даме, надойдем, наизлизаме, разбягаме се, разотиваме се, самоизтребваме се, саморазпускаме се, самоуправляваме се, скупчваме се, струпаме се, (с)тълпим се и др.

2.3.2.2. Както вече беше посочено по-горе (вж. 2.2.2.3.), дистрибутивните глаголи могат да функционират и с форми в 3 л. ед. ч. Това обаче се наблюдава единствено когато такива глаголи се свързват в съгласуваната група с лексеми от класа *nomina collectivа*. Съществителните от тази лексикална група също могат да са дефективни при категорията число, като в редица случаи са *singularia tantum*. Тази тяхна граматична особеност също е обусловена от лексикалното значение на такива съществителни. От формална гледна точка при това положение може да се постави под въпрос категоризирането на тези глаголи като същински *pluralia tantum*.

2.3.2.3. Нормативни особености при категорията *число*

Основният въпрос, засягащ нормативните особености, които са свързани с употребата на глаголните форми за число, е доколко е основателно да се приеме, че в български има глаголи, които са чисти *pluralia tantum*. Към тях се причисляват *спобутаме се, спобутваме се, спогледаме се, споглеждаме се, поразминаваме се* (вж. Ivanova 2019: 238). Тези глаголи обаче реализират и употреби в ед. ч. – и то не само в 3 л. ед. ч. Приведените по-долу примери са от интернет.

(33) *И сега се споглеждам с вас, това означава ли, че сме уговорили интервюто?*

(34) *Спогледах се с брат ми, който внимателно слушаше разговора ни.*

(35) *Публиката се спобутваше съчастнически с лакът и всички излизаха от киното с чувството, че са дисиденти.*

Така с оглед на тенденцията към намаляване и дори „тотално унищожение“ на събирателността, наблюдавана в повечето езици днес (Burov 2004: 98 – 99; Petrov 2015: 54 – 64), едва ли е перспективно от нормативна гледна точка да се постулира във формален аспект въобще съществуването на глаголи *pluralia tantum*. Както вече беше посочено, числото е съгласувателна категория за глаголите и формата за число на глагола е акомодирана морфологично от числото на съществителното в съгласуваната група.

Нормативните рестрикции при категорията *число на глагола* при това положение засягат единствено дистрибутивните глаголи, чието лексикално значение изключва употребата им в 1 и 2 л. ед. ч., а оттам и свързването им със съществителните местоимения *аз* и *ти*. Поради това е основателно и представянето им в речниците с основна форма за 1 л. мн. ч.

2.4. Категория *време на глагола*

Грамматичната категория *време на глагола* в българския език е 9-членна. Грамматичните значения на тази категория се противопоставят помежду си чрез темпоралните форми в парадигмата на всеки един глагол в българския език.

2.4.1. Структурна характеристика на темпоралните форми

По традиция формите за време на глагола се разпределят в две групи според формалната структура на утвърдителните (положителните) глаголни форми. Така се обособяват две множества глаголни форми за време – прости (синтетични) и сложни (аналитични).

2.4.1.1. Прости са глаголните форми за време на:

- а) сегашно време (напр. *тия, пиеш, пие, пием, пиете, пият*);
- б) минало свършено време (напр. *пих, пи, пи, пихме, пихте, пиха*);
- в) минало несвършено време (напр. *пиех, пиеше, пиеше, пиехме, пиехте, пиеха*).

2.4.1.2. Сложни (аналитични) са глаголните форми за време на:

- а) минало неопределено време (напр. *играл съм, играл си, играл е, играли сме, играли сте, играли са*);
- б) минало предварително време (напр. *бях дошъл, беше дошъл, беше дошъл, бяхме дошли, бяхте дошли, бяха дошли*);
- в) бъдеще предварително време (напр. *ще съм видял, ще си видял, ще е видял, ще съм видяла, ще си видяло, ще сте видели*);
- г) бъдеще предварително време в миналото (напр. *щях да съм измислил, щеше да си измислил, щеше да е измислил* и т.н.);
- д) бъдеще време (напр. *ще играя, ще играеш, ще играе, ще играем, ще играете, ще играят*);
- е) бъдеще време в миналото (напр. *щях да направя, щеше да направих, щеше да направи* и т.н.).

2.4.1.3. Така след обособяването на двете големи структурни групи темпорални форми – синтетични и аналитични, всяка от тези групи по-нататък може да се характеризира по-детайлно по пътя на многостъпково дихотомично деление с добавяне на нов критерий на всяка стъпка. Това позволява да се направи пълна структурна характеристика на граматичните времена в български и да се изведат структурните противопоставяния между тях.

2.4.1.4. Структурна характеристика на простите темпорални форми.

От съществено значение за описанието на простите форми за време в български са стойностите на граматичния формант. Въз основа на тях се извършват противопоставянията между формите за сегашно, минало свършено и минало несвършено време.

2.4.1.4.1. Въз основа на критерия *стойност на граматичния формант* простите темпорални форми се разпределят в две групи:

- а) с формант с нулева стойност (означавана с Ø)
- б) с формант със стойности, различни от нула.

С формант с нулева стойност са формите за сегашно време, докато при формите за минало свършено и минало несвършено време формантът има стойности, различни от нула.

2.4.1.4.2. Формите за аорист и имперфект пък се разграничават помежду си по редуванията при стойността на форманта – съответно *-х/-Ø* (за минало свършено време) и *-х/-ш* (за минало несвършено време).

2.4.1.5. Структурна характеристика на сложните темпорални форми. В тази работа предлагаме класификация на сложните темпорални глаголни форми въз основа на признака *наличие* или *отсъствие на минало свършено деятелно причастие* в състава им.

Извеждането на този признак като първостепенен за структурната характеристика на аналитичните глаголни форми за време в български се основава на следното обстоятелство. Аористното причастие в структурата на аналитичните темпорални форми предопределя и наличието на форми за род в парадигмата на глаголните времена, в които това причастие е структурен компонент. В този смисъл темпоралните глаголни форми с аористно причастие в състава се противопоставят на останалите темпорални форми предвид на характеризирането им и при категорията *род* за разлика от останалите темпорални форми, нехарактеризирани при категорията *род*.

2.4.1.5.1. Така към групата на сложните глаголни форми за време с аористно причастие в структурата се причисляват формите на следните четири глаголни времена:

- а) минало неопределено време (напр. *ходил съм, ходила съм* и т.н.);
- б) минало предварително време (напр. *бях ходил, бях ходила* и т.н.);
- в) бъдеще предварително време (напр. *ще съм ходил, ще съм ходила* и т.н.);
- г) бъдеще предварително време в миналото (напр. *щях да съм ходил, щях да съм ходила* и т.н.);

2.4.1.5.2. Към групата на сложните темпорални форми без аористно причастие в състава се отнасят формите на две граматични времена:

- а) бъдеще време (*futurum*) (напр. *ще ходя* и т.н.);
- б) бъдеще време в миналото (*futurum praeteriti*) (напр. *щях да ходя* и т.н.).

2.4.1.5.3. Темпоралните форми с аористно причастие в структурата могат да се класифицират по-нататък от гледна точка на *формата за време на спрегания спомогателен глагол съм* в състава им.

Така въз основа на този критерий могат да се обособят две групи глаголни времена – такива със *съм* в сегашно време и със *съм* в имперфект.

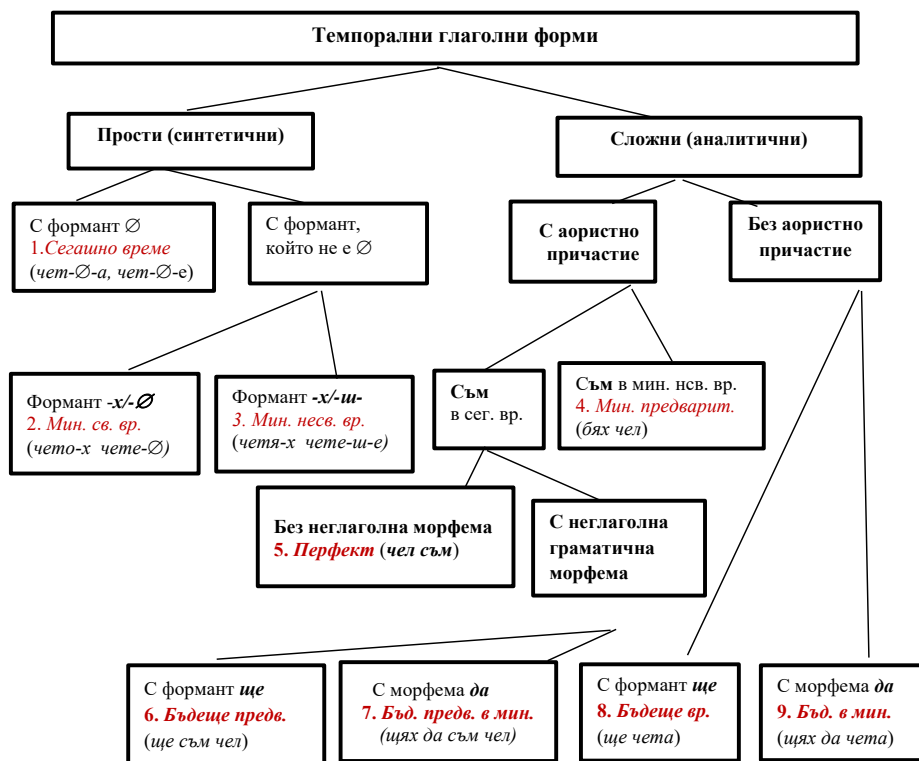
2.4.1.5.3.1. Както е добре известно, само едно от глаголните времена в български се характеризира с глагол *съм* в имперфект – минало предварително (plusquamperfectum).

2.4.1.5.3.2. Глаголните времена с аористно причастие и глагол *съм* в сегашно време са три:

- а) минало неопределено (perfectum)
- б) бъдеще предварително (futurum exactum)
- в) бъдеще предварително в миналото (futurum exactum praeteriti).

Те могат по-нататък да бъдат характеризирани въз основа на друг формален критерий – участва ли неглаголен компонент в структурата им.

2.4.1.5.3.2. Отрицателно характеризирани по този признак са формите за минало неопределено време (perfectum), докато формите за останалите две времена – бъдеще предварително и бъдеще предварително в миналото – са с неглаголен компонент в структурата си.

Фигура 2. Структурна класификация на темпоралните глаголни форми

2.4.1.5.3.3. На следваща стъпка формите за бъдеще предварително и бъдеще предварително в миналото могат да бъдат разграничени по това, че формите на бъдеще предварително време се образуват с граматична морфема **ще** (напр. **ще съм чел**), докато формите на бъдеще предварително време в миналото се образуват с граматична морфема **да** (напр. **щях да съм чел**).

2.4.1.5.3.4. Темпоралните форми без аористно причастие в структурата си също могат да се разпределят в две групи според това какъв неглаголен компонент има в състава им.

2.4.1.5.3.5. По този критерий се разграничават формите за бъдеще време с неглаголен компонент **ще** в структурата (напр. **ще чета**) от формите за бъдеще в миналото с компонент **да** в състава им (**щях да чета**).

По-долу представяме класификация на глаголните времена според структурната им характеристика.

2.4.2. Сегашно време (praesens)

2.4.2.1. **Структурна характеристика.** Както вече беше посочено (в т. 2.4.1.1.), формите за сегашно време са прости (синтетични). Те се образуват от сегашната основа на глагола и окончанието за лице и число.

2.4.2.1.1. Основата за сегашно време (наричана и сегашна, или още презентна основа) е съставена от: а) корен, б) тематичен суфикс за сегашно време и в) формант.

2.4.2.1.1.1. *Тематичен суфикс.* Вече отбелязахме в 1.1.1.1., че стойностите на тематичния суфикс (-е-, -и-, -а-) за сегашно време са определящи за обособяването на глаголите в български по спрежения.

2.4.2.1.1.2. *Формант за сегашно време.* Характерно за всички глаголни форми в сегашно време е, че са с нулева стойност (Ø) на форманта. Това означава, че формантът е без изразител в структурата на основата за сегашно време.

В нашето виждане тази структурна особеност на формите за сегашно време е залегнала в основата на абсолютната немаркираност на сегашно време (вж. Gerdzhikov 1976: 229). Едно от доказателствата за тази немаркираност е добре известният факт на употреба на сегашните форми за предаване както на минали, така и на бъдещи събития. Срв. напр.:

(36) *Утре сутринта заминаваме на ски.*

(37) *Вчера сутринта излизам на улицата и виждам сестра ти пред нас.*

2.4.2.1.2. Окончанието на формите за сегашно време има следните стойности:

а) за 1 л. ед. ч. **-м** за глаголите от трето спрежение (напр. **дава-м**, **иска-м**, **намира-м**) и **[-ъ]** на глаголите от първо и второ спрежение. Окончанието **[-ъ]** се отбелязва графично с буквите **-а** (напр. **чет-а**) или **-я** – когато коренът завършва на мека съгласна (напр. **върв-я**);

б) за 2 л. ед. ч. **-и** (напр. *чете-и, мие-и, върши-и, мълчи-и; бяга-и, сядат-и*);
 в) за 3 л. ед. ч. окончанието е с нулева стойност (\emptyset), поради което тези форми съвпадат със сегашната основа на глаголите (напр. *чете, мие, върши, мълчи; бяга, сядат*);

г) за 1 л. мн. ч. **-ме** за трето спрежение (напр. *обича-ме, умува-ме, организира-ме*) и **-м** за глаголите от първо и второ спрежение (напр. *весели-м се, гради-м, готви-м*);

д) за 2 мн. ед. ч. **-те** (напр. *чете-те, мие-тея, върши-те, мълчи-те; бяга-те, сядат-те*);

е) за 3 л. мн. ч. **-т** за глаголите от трето спрежение (напр. *дава-т, иска-т, намира-т*) и **[-ът]** за глаголите от първо и второ спрежение.

Окончанието **[-ът]** се отбелязва графично с буквосъчетанията **-ат** (напр. *чет-ат*) или с **-ят** – когато коренът завършва на мека съгласна (напр. *върв-ят*) или има удължаване с интервокално *й* на словообразователната основа (напр. *сто-й-ат*).

Първо спрежение		Второ спрежение		Трето спрежение		
Ед. ч.	Мн. ч.	Ед. ч.	Мн. ч.	Ед. ч.	Мн. ч.	
1. л.	<i>пиш-а</i>	<i>пише-м</i>	<i>прав-я</i>	<i>прави-м</i>	<i>иска-м</i>	<i>иска-ме</i>
2. л.	<i>пише-и</i>	<i>пише-те</i>	<i>прави-и</i>	<i>прави-те</i>	<i>иска-и</i>	<i>иска-те</i>
3. л.	<i>пише-∅</i>	<i>пиш-ат</i>	<i>прави-∅</i>	<i>прав-ят</i>	<i>иска-∅</i>	<i>иска-т</i>

Таблица 8. Примери за формоизменението на глаголи в сегашно време според спрежението

2.4.2.2. Форми за сегашно време на глагола **съм**. За разлика от останалите глаголи глаголът **съм** образува формите си за сегашно време само с нулева стойност на тематичния суфикс. Затова **съм** не се съотнася с (не принадлежи към) нито едно от трите спрежения.

1 л. ед. ч.	<i>съм</i>	1 л. мн. ч.	<i>сме</i>
2 л. ед. ч.	<i>си</i>	2 л. мн. ч.	<i>сте</i>
3 л. ед. ч.	<i>е</i>	3 л. мн. ч.	<i>са</i>

Таблица 9. Сегашно време на глагола **съм**

2.4.2.2. Нормативни особености при употребата на глаголите в сегашно време

2.4.2.2.1. Формите за сегашно време на глагола *съм* не могат да са в инициална (начална) позиция в изречението. Срв. напр.:

(38) *Добре съм* и **Съм добре*.

(39) *Ученик съм* и **Съм ученик*.

(40) *Ти ли си отвън?* и **Си ли ти отвън?*

2.4.2.2.2. Характерно за формите в 1 л. мн. ч. на сегашно време на глаголите от първо и второ спрежение е окончанието *-м* (напр. *бие-м, вземе-м, даде-м, може-м, четем-м, носи-м, ходи-м*). Широко разпространена в устната реч сред носителите на книжовния език е и употребата на окончанието *-ме* в 1 л. мн. ч. при такива глаголи (напр. *биеме* вм. *бием, дадеме* вм. *дадем, можеме* вм. *можем* и под.). В същото време обаче в писмената практика е налице висока степен на стабилност на окончанието *-м* при тези форми.

2.4.2.2.3. Задължителна правописна норма е писането с *-ат* и *-ят* на окончанието за 3 л. мн. ч. под ударение на глаголите от първо и второ спрежение (напр. *чет-ат, дад-ат*). Условният правопис с предаване на звука [ъ] под ударение с буква *а* или *я* не оказва съществено влияние в посока на нарушаване на правописната и правоговорната норма.

2.4.2.2.4. Задължителна правоговорна норма е произнасянето с [-ъ] и [-ът] на окончанието за 1 л. ед. и 3 л. мн. ч. под ударение на глаголите от първо и второ спрежение – напр. [чет-ъ], [върв'-ът].

2.4.2.2.5. Задължителна правоговорна норма е произнасянето с мекост на крайната съгласна от корена пред окончанието за 1 л. ед. и 3 л. мн. ч., когато коренът завършва на такава съгласна – напр. [говор'-ът, върв'-ът, кап'-ът]. Писмено такава съгласна се означава с буква *-я* при окончанието *-я* и *-ят* (напр. *говор-я, говор-ят; мисл-я, мисл-ят*). Наблюдаваното в устната реч „затвърдяване“ с елиминиране на мекостта на съгласната пред окончанието е нарушение на правоговорната норма, което обаче не влияе върху правописната норма.

2.4.3. Минало свършено време (aorist)

2.4.3.1. Структурна характеристика. Формите за минало свършено време на глаголите в български се образуват от основата за минало свършено време на глагола (наричана още и аористна основа) и окончанието за лице и число.

2.4.3.1.1. Аористна основа. В структурата на аористната основа на глаголите се различават три компонента: а) корен, б) тематичен суфикс и в) формант.

2.4.3.1.1.1. Тематичният суфикс на аористната основа може да приема следните стойности: *-а-*, *-е/-о-*, *-и-* и нула (\emptyset) (напр.: *чак-а-х, чет-о-х/чет-е, говор-и-х, ми- \emptyset -х*).

2.4.3.1.1.2. *Формантът на аористната основа* има стойност *-х/-Ø*. Той е без изразител при формите за 2 и 3 л. ед. ч., които са омонимни (срв. *аз чака-х* и *ти/той чак-а-Ø*; *аз дойд-о-х* и *ти/той дойд-е-Ø*).

2.4.3.1.2. *Окончание на формите за минало свършено време*. Окончанието на тези форми има следните стойности:

- а) в 1 л. ед. ч. окончанието е с нулева стойност (*Ø*), т.е. тези форми за аорист съвпадат с аористната основа (напр. *дад-о-х-Ø*, *иск-а-х-Ø*, *намер-и-х-Ø*);
- б) във 2 и 3 л. ед. ч. формите за минало свършено време са с нулева стойност на окончанието (и на форманта) (напр. *чет-е-Ø-Ø*, *свърш-и-Ø-Ø*, *мълч-а-Ø-Ø*; *седн-а-Ø-Ø*);
- в) в 1 л. мн. ч. окончанието приема стойност *-ме* (напр. *веселих-ме се*, *градих-ме*, *готвих-ме*, *обичах-ме*, *участвах-ме*, *организирах-ме*);
- г) във 2 мн. ед. ч. окончанието е със стойност *-те* (напр. *четох-те*, *мих-те*, *върших-те*, *мълчах-те*; *бягах-те*, *седнах-те*);
- д) в 3 л. мн. ч. окончанието има стойност *-а* (напр. *дадох-а*, *поисках-а*, *намерих-а*, *извървах-а*).

Тематичен суфикс <i>-а</i>		Тематичен суфикс <i>-о/-е</i>		Тематичен суфикс <i>-и</i>		Тематичен суфикс <i>-Ø</i>		
Ед. ч.	Мн. ч.	Ед. ч.	Мн. ч.	Ед. ч.	Мн. ч.	Ед. ч.	Мн. ч.	
1 л.	<i>писах</i>	<i>писахме</i>	<i>четох</i>	<i>четохме</i>	<i>мислих</i>	<i>мислихме</i>	<i>миØх</i>	<i>миØхме</i>
2 л.	<i>писа</i>	<i>писахте</i>	<i>чете</i>	<i>четохте</i>	<i>мисли</i>	<i>мислихте</i>	<i>миØ</i>	<i>миØхте</i>
3 л.	<i>писа</i>	<i>писаха</i>	<i>чете</i>	<i>четоха</i>	<i>мисли</i>	<i>мислиха</i>	<i>миØ</i>	<i>миØха</i>

Таблица 10. Примери за формоизменение на глаголи в минало свършено време

2.4.3.2. Нормативни особености при употребата на минало свършено време

2.4.3.2.1. *Ударение*. Според правоговорната норма, ако в основната форма ударението е върху корена или словообразователния суфикс на основата, ударението остава на същото място и във формите за минало свършено време (напр. *кориг-ѝр-а-х*, *мѝсл-и-х*, *обѝч-а-х*, *пѝс-а-х*, *пѝв-и-х*, *пѝт-ѝв-а-х*, *хѝд-и-х*). Употребите с отнет на ударението се оценяват като не книжовни.

Ударението пада върху тематичния суфикс за минало свършено време само при глаголите с ударение върху окончанието във формите за 1 л. ед. и 3 л. мн. ч. на сегашно време (напр. *върв`я – върв`ях*; *разбер`а – разбр`ах*, *сто`я – сто`ях*).

2.4.3.3.2. Глаголите с тематичен суфикс за минало свършено време *-о-* се произнасят, както се пишат – т. е. *четох* [четох], а не [четах] или [четъх].

2.4.3.3.3. Глаголи без форми за минало свършено време. Глаголът *раства*, както и неговите производни (общо 19 лексеми¹⁶) – *дораста*, *израства*, *нараства*, *пораста*, *разраства се*, *сраства се* и пр. – не реализират в съвременния език форми за минало свършено време (срв. напр. **нарастох*, **порастох*, **разрастох се*, **срастох се* и под.). Такива са още *бъда*, *пребъда*, омонимите *ида* ‘идвам’ и *ида* ‘дойда’.

2.4.3.3.4. Дублетност при форми за минало свършено време. При някои глаголи като *коля*, *меля* и производните им, както и при 3-личните дублети *стеле се* и *стели се* са кодифицирани по две форми за аорист (*колих* и *клах* и пр.). Тази дублетност е резултат от незавършилия в цялата им парадигма преход на такива глаголи от първо към второ спрежение¹⁷.

2.4.4. Минало несвършено време (imperfect)

2.4.4.1. Структурна характеристика. Формите за минало несвършено време на глаголите се образуват от основата за минало несвършено време на глагола (наричана още и имперфектна основа) и окончанието за лице и число.

2.4.4.1.1. В структурата на имперфектната основа на глаголите се различават три компонента: а) корен, б) тематичен суфикс и в) формант.

2.4.4.1.1.1. Тематичният суфикс на имперфектната основа може да приема следните стойности: *-а-*, *-а/-е-* и *-е-* (напр.: *чак-а-х*, *чет-я-х/чет-е-ш-е*, *говор-е-х*).

2.4.4.1.1.2. Формантът, който характеризира формите за минало несвършено време, има стойност *-х/-ш-* (напр. *чака-х* – *чака-ш-е*, *чет-я-х* – *чет-е-ш-е*, *говор-е-х* – *говоре-ш-е*).

2.4.4.1.2. Окончанието на формите за минало несвършено време има следните стойности:

а) за 1 л. ед. ч. окончанието е с нулева стойност (напр. *давах-Ø*, *мислех-Ø*, *говорех-Ø*), поради което тези форми съвпадат с имперфектната основа;

б) за 2 и 3 л. ед. ч. окончанието има стойност *-е* (напр. *четеш-е*, *свърши-ваш-е*, *мълчеш-е*; *седеш-е*), т. е. тези форми са омонимни;

в) за 1 л. мн. ч. окончанието има стойност *-ме* (напр. *веселях-ме се*, *градях-ме*, *готвех-ме*, *обичах-ме*, *участвах-ме*, *организирах-ме*);

г) за 2 мн. ед. ч. окончанието има стойност *-те* (напр. *четях-те*, *миех-те*, *върших-те*, *мълчах-те*, *бягах-те*, *седях-те*);

д) за 3 л. мн. ч. окончанието има стойност *-а* (напр. *дадох-а*, *исках-а*, *намерех-а*, *вървах-а*).

¹⁶ Вж. www.beron.mon.bg

¹⁷ Вж. www.beron.mon.bg

Тематичен суфикс -а			Тематичен суфикс -а/-е			Тематичен суфикс -е		
Ед. ч. Мн. ч.			Ед. ч. Мн. ч.			Ед. ч. Мн. ч.		
1 л.	<i>обичах</i>	<i>обичахме</i>	<i>четях</i>	<i>четяхме</i>	<i>пиших</i>	<i>пишихме</i>		
2 л.	<i>обичаше</i>	<i>обичахте</i>	<i>четеше</i>	<i>четяхте</i>	<i>пишеше</i>	<i>пишихте</i>		
3 л.	<i>обичаше</i>	<i>обичаха</i>	<i>четеше</i>	<i>четяха</i>	<i>пишеше</i>	<i>пишиха</i>		

Таблица 11. Примери за формоизменението на глаголи в минало несвършено време

1 л. ед. ч.	<i>бях</i>	1 л. мн. ч.	<i>бяхме</i>
2 л. ед. ч.	<i>беше</i>	2 л. мн. ч.	<i>бяхте</i>
3 л. ед. ч.	<i>беше</i>	3 л. мн. ч.	<i>бяха</i>

Таблица 12. Форми за минало несвършено време на глагола **съм**

2.4.4.3. Нормативни особености при употребата на минало несвършено време

2.4.4.3.1. Според правописната и правоговорната норма глаголите с тематичен суфикс за минало несвършено време *-а/-е-* образуват формите си за 1 лице задължително без преглас на *-’а* в *-е* (графично *-я*) (напр.: *броях(ме)*, *вървях(ме)*, *слях(ме)*, *четях(ме)*).

Употребата на имперфектни форми за 1 лице с преглас като например *броех(ме)*, *вървех(ме)*, *спех(ме)*, *четех(ме)* и под. е изведена извън обхвата на правоговорната и правописната норма и днес се оценява като не книжовна.

2.4.4.3.2. Единствено формите за 2 и 3 лице ед. ч. се характеризират с преглас на *-’а* в *-е-* (напр. *броеше*, *вървеше*, *спеше*, *четеше*).

2.4.5. Сложни глаголни форми за време с аористно причастие в състава

Както вече беше посочено в т. 2.4.1.5.1., четири сложни темпорални форми съдържат в структурата си минало свършено деятелно причастие. Това са формите на:

- минало неопределено време
- минало предварително време
- бъдеще предварително време
- бъдеще предварително време в миналото.

2.4.5.1. Обща структурна характеристика на сложните глаголни форми с аористно причастие. В единствено число тези глаголни форми се противопоставят освен по лице и число – и по род (т. е. парадигмата на тези граматични времена е от 9, а не от 6 члена).

Формите за число на аористното причастие в състава на формите за тези граматични времена се селектират от спомагателния глагол *съм*, а формите за род на причастието – от съществителното, което глаголят конотира в съгласуваната група.

2.4.5.2. Общи нормативни особености на сложните глаголни форми с аористно причастие в състава. Необходимо е да се посочат следните нормативни особености, свързани с употребата на това причастие в състава на посочените форми за време на глагола.

2.4.5.2.1. За формите на причастието от глаголи с променливо *я* е задължително:

- а) да се изговарят и пишат с *-я-* в ед. ч. (напр. *влязъл, излязъл*);
- б) да се изговарят и пишат с *-е-* в мн. ч. (*влезли, спрели, заподозрели, успели*) според правилото, че променливо *я* преминава в *-е-*, когато след него следва сричка с *-и*.

2.4.5.2.2. Ударението на формите на аористното причастие се запазва на същото място, както е във формите за минало свършено време (напр. *ходих: ходил, ходила, ходило, ходили*).

2.4.5.2.3. Отрицателните форми на тези граматични времена имат точно определен словоред. В тях винаги на първа позиция е структурният компонент за отрицание: *не, няма да, нямаше да*, следван от спомагателния глагол *съм* (напр. *не съм искал, не бях искал, няма да съм искал, нямаше да съм искал*).

2.4.5.2.4. Между компонентите на формите на времената с аористно причастие може да се разполагат:

- а) съществителни, конотирани от глагола в състава както на съгласуваната, така и на несъгласуваната група

Кратките форми на съществителните местоимения (*ме, ми, те, ти* и т. н.) от несъгласуваната група могат да се разполагат между компонентите на сложните темпорални форми по определени правила (вж. по-подробно за реда на клистиките у Nitsolova 2023: 293 – 311). Напр.:

- (41) Видял *ме* е, значи.
- (42) Беше *му* подарил куче.
- (43) Утре вече ще сте *я* забравили.
- (44) Щяхте да сте *ни* чули, ако внимавахте.

Останалите случаи, когато съществително може да разкъсва сложната глаголна форма, са присъщи за маркиран стилистично словоред с логическо ударение върху съществителното. Те могат да се срещнат в мерена реч и са присъщи повече за неофициалното устно общуване. Напр.:

(45) *Не сме **ние** колегите си пренебрегнали и Не сме колегите си **ние** пренебрегнали.*

(46) *Не бяхте **нищо** **вие** забелязали и Не бяхте **вие** **нищо** забелязали.*

(47) *Тогава ще са **те** **обидите** забравили и Тогава ще са **обидите** **те** забравили.*

(48) *Щеше да е **задачата** решил, ако знаеше формулата.*

б) наречия

(49) *Беше **едва** влязъл, когато заваля силно.*

(50) *Аз съм **току-що** пристигнал в града.*

(51) *Утре по това време изпитът ще е **вече** приключил.*

(52) *Ако не беше толкова шумно, щяхме да сме **отдавна** заспали.*

Такива употреби обаче са присъщи за маркиран стилистично словоред с логическо ударение върху наречието.

в) предложна група

(53) *Момчето се е **в гората** загубило.*

(54) *Мария беше **с брат си** заминала, а не с приятеля си.*

(55) *Щяхме да сме **в стаята** останали, ако ти не ни беше повикал в коридора.*

Такива употреби обаче са маркирани отчетливо като разговорни и книжовният им статус е под въпрос.

2.4.6. Минало неопределено време (perfect)

2.4.6.1. Структурен състав

Формите за минало неопределено време са 2-компонентни. Състоят се от формите на глагола *съм* за сегашно време и формите на аористното причастие за род и число (напр. *играл съм, играл си, играл е, играли сме, играли сте, играли са*). Отрицателните форми на минало неопределено време при категорията статус се образуват с помощта на свободно стоящата граматична морфема *не*, която винаги е на първа позиция в глаголната форма за перфект.

	Мъжки род	Женски род	Среден род	Множествено число
1 л.	<i>ходил съм</i>	<i>ходила съм</i>	<i>ходило съм</i>	<i>ходили сме</i>
2 л.	<i>ходил си</i>	<i>ходила си</i>	<i>ходило си</i>	<i>ходили сте</i>
3 л.	<i>ходил е</i>	<i>ходила е</i>	<i>ходило е</i>	<i>ходили са</i>

Таблица 13. Спрежение на глаголи в минало неопределено време

2.4.6.2. **Нормативни особености при употребата на формите за перфект.** Те са свързани най-вече със словоредни характеристики.

2.4.6.2.1. Компонентите в състава на формите за перфект не могат свободно да разменят местата си в изречението.

2.4.6.2.1.1. В абсолютното начало на изречението причастието винаги предхожда спомагателния глагол *съм* (срв. напр. *играл съм* и **съм играл*). Тази особеност е следствие от факта, че формите на *съм* за сегашно време не могат да бъдат в инициална позиция.

2.4.6.2.1.2. Вътре в изречението при неутрален словоред спомагателният глагол *съм* винаги предхожда причастието. Напр.:

(56) *Вчера съм направил превод на сумата.*

2.4.6.2.1.3. Вътре в изречението при стилистично маркиран словоред причастието може да предхожда спомагателния глагол *съм*.

(57) *Днес рано заминали са те.*

2.4.6.2.2. В съгласуваната глаголна група с форми за перфект съществителните могат да се пропускат, тъй като при формите на *съм* в сегашно време не е налице омонимия.

(58) *Бил съм в града и преди.*

(59) *Добре са се справили.*

2.4.6.2.3. Частицата *ли* може да се разполага както между двата компонента на формите за перфект, така и преди, и след тях, като словоредните варианти не са еквивалентни функционално. Срв.:

(60) *Ти видял ли си Иван?, Ти ли си видял Иван?, Ти си видял Иван ли?*

2.4.6.2.3. Отделно стоящите морфемии *се* и *си* в състава на глаголи от типа на *смея се*, *гордея се*, *въобразявам си* и под. във формата за 3 л. ед. ч. са с различно словоредно поведение от останалите форми за перфект. *Се* и *си* се разполагат или след причастието (напр. *смял се е*, *въобразявал си е*), или в началото на глаголната форма (напр. *той се е смял*, *той си е въобразявал*).

2.4.6.2.4. В останалите форми за перфект *се* и *си* могат да са в края (*смял съм се*, *смял си се*, *смели сме се*, *смели сте се*, *смели са се*) или между спомагателния глагол и причастието (*аз съм си въобразявал*, *ти си си въобразявал*, *ние сме си въобразявали*, *вие сте си въобразявали*, *те са си въобразявали*) (вж. Nitsolova 2023: 293 – 294).

2.4.6.2.5. Свободно стоящата морфема *си* в състава на глаголи от типа на *въобразявам си* и под. във формата за 3 л. ед. ч. се разполага или след причастието (напр. *въобразил си е*), или в началото на глаголната форма (напр. *той си е въобразил*). В останалите форми за перфект *си* е в края (*въобразил съм си*, *въобразил си си*, *въобразил сме си*, *смели сте се*, *смели са се*) или между спомагателния глагол и причастието (*аз съм се смял*, *ти си се смял*, *ние сме се смели*, *вие сте се смели*, *те са се смели*) (вж. Nitsolova 2023: 293 – 294).

2.4.7. Минало предварително време (plusquamperfectum)

2.4.7.1. Структурен състав

Формите за минало предварително време са 2-компонентни. Съставени са от формите на глагола *съм* за минало несвършено време (*бях, беше, беше, бяхме, бяхте, бяха*) и формите на свършеното деятелно причастие (напр. *бях дошъл, беше дошъл, беше дошъл, бяхме дошли, бяхте дошли, бяха дошли*).

Формите за 2 и 3 л. ед. ч. са омонимни (срв. напр. *ти / той беше ходил*). Отрицателните форми при категорията статус се образуват с помощта на отделно стоящата граматична морфема *не*.

2.4.7.2. Нормативни особености на употребата на плусквамперфект

2.4.7.2.1. В съгласуваната глаголна група с форми на глагола за плусквамперфект не могат да се изпускат формите на съществителните местоимения *ти, той, тя* и *то* поради това, че формата *беше* е омонимна при 2 и 3 л. ед. ч.

2.4.7.2.2. Когато в съгласуваната глаголна група няма елипса на съществителното, неутрален е словоредът, в който спомагателният глагол е пред причастиято, докато словоредът с причастие пред глагола *съм* е стилистично маркиран. Срв.:

(61) *Аз бях дошъл сам* и *Аз дошъл бях сам*.

2.4.7.2.3. Частицата *ли* може да се разполага между двата компонента на формите за минало предварително време, като и двата варианта, посочени по-долу, са семантично еквивалентни. Срв. напр.:

(62) *Ти беше ли направил застраховката?* и *Ти направил ли беше застраховката?*

Не са обаче функционално еквивалентни вариантите с разполагане на частицата *ли* пред и след компонентите на формите за минало предварително време. Срв. напр.:

(63) *Ти ли беше направил застраховката* и *Ти беше направил застраховка ли?*

	Мъжки род	Женски род	Среден род	Множествено число
1 л.	<i>бях ходил</i>	<i>бях ходила</i>	<i>бях ходило</i>	<i>бяхме ходили</i>
2 л.	<i>беше ходил</i>	<i>беше ходила</i>	<i>беше ходило</i>	<i>бяхте ходили</i>
3 л.	<i>беше ходил</i>	<i>беше ходила</i>	<i>беше ходило</i>	<i>бяха ходили</i>

Таблица 14. Примери за формоизменение на глаголи в минало предварително време

2.4.8. Бъдеще предварително време (*futurum exactum*)

2.4.8.1. Структурен състав

Формите за бъдеще предварително време са съставени от два компонента: форма за бъдеще време на спомагателния глагол *съм* (или *бъда*) и форма на аористното причастие.

2.4.8.2. Нормативни особености на употребата на бъдеще предварително време

2.4.8.2.1. Линеен ред на компонентите. Формата на причастието може да е в края или в началото на сложната глаголна форма. Неутрален е словоредът, при който формата за бъдеще време на *съм* предхожда причастието. Срв. напр.:

(64) *Ще съм видял всичко* и *Видял ще съм всичко*.

Причастието обаче не може да се разполага между компонентите на формата за бъдеще време на *съм* (срв. *ще си казал* и **ще казал си*).

2.4.8.2.2. Частицата *ли* може да се разполага между компонентите на формата за бъдеще предварително време, както и пред или след нея. Срв. напр.:

(65) *Ти ще бъдеш ли написал статията до утре?*, *Те ще са пристигнали ли в петък?*, *Кой ли още ще е пострадал?*

Вариантът с разполагане на *ли* пред глаголната форма за бъдеще предварително време обаче не е функционално равностоеен на останалите два.

2.4.8.2.3. Съществителните в съгласуваната глаголна група с форми на глагола за бъдеще предварително време могат да се изпускат, тъй като при формите за бъдеще време на спомагателния глагол не е налице омонимия. Напр.:

(66) *Ще съм приключил до довечера*.

(67) *Всичко ще са предали до сряда*.

(68) *В 6 ч. следобед вече ще е затворила магазина*.

	Мъжки род	Женски род	Среден род	Множествено число
1 л.	<i>ще съм ходил</i>	<i>ще съм ходила</i>	<i>ще съм ходило</i>	<i>ще сме ходили</i>
2 л.	<i>ще си ходил</i>	<i>ще си ходила</i>	<i>ще си ходило</i>	<i>ще сте ходили</i>
3 л.	<i>ще е ходил</i>	<i>ще е ходила</i>	<i>ще е ходило</i>	<i>ще са ходили</i>

Таблица 15. Примери на глаголи в бъдеще предварително време

2.4.9. Бъдеще предварително време в миналото (*futurum exactum praeteriti*)

2.4.9.1. Структурен състав

Формите за бъдеще предварително време в миналото са 3-компонентни. В състава им влизат: формите за имперфект на спомагателния глагол *ща*, компонент *да* и формите за перфект на съответния глагол.

2.4.9.2. Нормативни особености

2.4.9.2.1. Частицата *ли* може се разполага пред или след сложната глаголна форма, както и между компонентите ѝ. Когато *ли* е между елементите на бъдеще предварително в миналото, мястото ѝ е фиксирано след формата на глагола *ща*. Срв. напр.:

(69) *Аз ли щях да съм направил това?, Аз щях да съм направил това ли?, Аз щях ли да съм направил това?*

Тези варианти не са функционално равностойни.

2.4.9.2.2. Съществителните в съгласуваната глаголна група с форми на глагола за бъдеще предварително време в миналото могат да се изпускат, тъй като при формите за перфект, които са структурен елемент на това глаголно време, не е налице омонимия. Напр.:

(70) *Щях да съм измислил решение.*

(71) *Щяха да са завършили проекта в края на годината, ако не беше пандемията.*

	Мъжки род	Женски род	Среден род	Множествено число
1 л.	<i>щях да съм пял</i>	<i>щях да съм пяла</i>	<i>щях да съм пяло</i>	<i>щяхме да сме пели</i>
2 л.	<i>щеше да си пял</i>	<i>щеше да си пяла</i>	<i>щеше да си пяло</i>	<i>щяхте да сте пели</i>
3 л.	<i>щеше да е пял</i>	<i>щеше да е пяла</i>	<i>щеше да е пяло</i>	<i>щяха да са пели</i>

Таблица 16. Примери на спрежението на глаголи в бъдеще предварително време в миналото

2.4.10. Сложни глаголни форми за време без минало свършено деятелно причастие в структурата си

Тук спадат формите на две глаголни времена: бъдеще време и бъдеще време в миналото. Обща тяхна структурна черта е, че образуват формите си с помощта на неглаголни компоненти (*ще* и *да*).

2.4.11. Бъдеще време (*futurum*)

2.4.11.1. Структурен състав

Формите за бъдеще време са 2-компонентни. Състоят се от граматичната морфема *ще* и форма за сегашно време на един от двата спомагателни глагола *съм* или *бъда*. Отрицателните форми при категорията статус на бъдеще време се образуват с помощта на безличния глагол *няма* и компонента *да* (срв. напр. *ще ходя* и *няма да ходя*).

2.4.11.2. Нормативни особености

2.4.11.2.1. В съвременния език компонентът *ще* словоредно винаги предхожда глаголната форма. Срв. напр.:

(72) *(Аз) ще имам куче* и **(Аз имам ще куче)*.

2.4.11.2.2. Частицата *ли* винаги се разполага извън състава на формите за бъдеще време в изречението. Срв. напр.:

(73) *Ти ще присъстваш ли на събранието?*, *Ти ли ще присъстваш на събранието?*, *Ти ще присъстваш на събранието ли?*

Посочените словоредни варианти не са еквивалентни функционално.

2.4.11.2.3. Между компонентите на положителните форми за бъдеще време могат да се разполагат само кратки форми на местоименията съществителни. Тези форми не могат да се употребяват извън състава на формите за бъдеще време в изречението. Срв. напр.:

(74) *Аз ще го направя* и **Аз го ще направя*, **Аз ще направя го*.

2.4.11.2.4. Между компонентите на отрицателните форми за бъдеще време обаче е възможно да се разполагат съществителни, наречия и предложни групи. Срв. напр.:

(75) *Няма хората да ми се смеят* (съществително от съгласувана група)

(76) *Няма децата да обиждаш!* (съществително от несъгласувана група)

(77) *Няма наново да правя всичко!* (наречие)

(78) *Няма в петък да пътувам, а в събота* (предложна група).

Посочените употреби са свойствени за стилистично маркирания словоред, при който логическото ударение пада върху компонента, разположен вътре в състава на отрицателната форма за бъдеще време. Такива употреби са присъщи на мерена реч или най-вече на неофициалното устно общуване.

2.4.11.2.5. Другите нормативни особености, свързани с употребата на формите за бъдеще време, са същите както и при формите за сегашно време (вж. т. 2.4.2.2.).

2.4.12.3. Формите за бъдеще време на двата спомагателни глагола *съм* и *бъда* се употребяват като абсолютно равностойни, поради което са взаимозаменяеми.

(79) *Аз ще съм до теб* и *Аз ще бъда до теб*.

Първо спрежение			Второ спрежение		Трето спрежение	
Ед. ч.	Мн. ч.		Ед. ч.	Мн. ч.	Ед ч.	Мн. ч.
1 л.	<i>ще шия</i>	<i>ще шием</i>	<i>ще видя</i>	<i>ще видим</i>	<i>ще искам</i>	<i>ще искаме</i>
2 л.	<i>ще шиеш</i>	<i>ще шиете</i>	<i>ще видиш</i>	<i>ще видите</i>	<i>ще искаш</i>	<i>ще искате</i>
3 л.	<i>ще шиє</i>	<i>ще шият</i>	<i>ще види</i>	<i>ще видят</i>	<i>ще иска</i>	<i>ще искат</i>

Таблица 17. Примери на глаголи в бъдеще време

2.4.12. Бъдеще време в миналото (*futurum praeteriti*)

2.4.12.1. Структурен състав

Формите за бъдеще време в миналото са 3-компонентни. Съставени са от форми за минало несвършено време на спомагателния глагол *ща* с добавяне на компонент *да* и форма за сегашно време на спрегаем глагол. Особеност на тези темпорални форми е, че и двата глагола в състава им се спрягат по лице и число.

Отрицателните форми на бъдеще време в миналото при категорията статус се образуват, като формите на *ща* (*щях*, *щеше* и т.н.) се заменят *нямаше* – форма за имперфект на безличния глагол *няма*. Срв. напр.:

(80) *До вечерта щях да узная резултата* и *До вечерта нямаше да узная резултата*.

2.4.12.2. Нормативни особености

2.4.12.2.1. Компонентите на формите за бъдеще в миналото са фиксирани словоредно при неутрален словоред и не могат да разместват местата си в изречението, когато глаголят е от свършен вид. Срв. напр.:

(81) *Мария щеше да каже нещо* и **Да каже щеше Мария нещо*.

Когато глаголят е от несвършен вид, разместването на елементите във формите за бъдеще време в миналото е възможно, но проблематично при маркиран стилистично словоред. Срв. напр.:

(82) *Ана щеше да говори с теб* и (?) *Да говори щеше Ана с теб*.

2.4.12.2.3. Частицата *ли* словоредно може да се разполага пред и след, както и вътре в състава на формите за бъдеще в миналото в изречението. Тези словоредни варианти не са равностойни функционално. Срв. напр.:

(83) *Ти ли щеше да дойдеш тогава?*, *Ти щеше ли да дойдеш тогава?*, *Ти щеше да дойдеш ли тогава?* и *Ти щеше да дойдеш тогава ли?*

2.4.12.2.4. Между компонентите на формите на бъдеще време в миналото могат да се разполагат:

а) кратките форми на съществителните местоимения от несъгласуваната група. Напр.:

(84) *Щях да го забележа*; *Ти щеше да ми помогнеш*.

Посочените клитики са с фиксиран словоред между *да* и пълнозначния глагол. В изречението те не могат да се употребяват извън състава на формите за бъдеще време в миналото. Срв.:

(85) *Аз щях да го направя* и **Аз го щях да направя*, **Аз щях да направя го*.

б) съществителни от съгласуваната и несъгласуваната група, напр.:

(86) *Щях измамата да забележа*, *ако не бях се разсеял*.

(87) *Ти щеше подарък да ми купуваи.*

(88) *Щяхме ние да дойдем, ако ни бяхте казали, че вие не можете.*

В разглежданите случаи съществителното винаги е с фиксиран словоред след формите на спомагателния глагол *ща*.

Употребите, когато съществителното разкъсва сложната глаголна форма, са присъщи за стилистично маркирания словоред с логическо ударение върху съществителното. Тези употреби се срещат в мерената реч, но са свойствени най-вече за неофициалното общуване.

в) наречия

(89) *Щях повече да рисувам с пръсти и по-малко да соча с пръст...*

(90) *Щях веднага да тръгна към хижата, ако ми се беше обадил.*

(91) *Ти нали щеше утре да пътуваи...*

(92) *Щяхме непременно да дойдем, ако ни бяхте поканили.*

В разглежданите случаи наречието е с фиксиран словоред след спомагателния глагол *ща*. Такива употреби са присъщи за стилистично маркиран словоред с логическо ударение върху наречието и се срещат или в мерена реч, или основно в неофициалното общуване.

г) предложна група

(93) *Ако можех звездите в шепи да сваля,*

ако можех... Мила, щях на тебе да ги подаря.

(94) *Щяхте в петък до Пловдив да пътувате.*

(95) *Ти щеше с Иван да говориш...*

В тези случаи предложната група е с фиксиран словоред след спомагателния глагол *ща*. Такива употреби са присъщи за стилистично маркиран словоред с логическо ударение върху съществителното от предложната група. Свойствени са отново за неофициалното устно общуване.

2.4.12.2.4. В съгласуваната глаголна група с форми на глагола за бъдеще време в миналото е възможна елипса на съществителните. Тази възможност се осигурява от формите за сегашно време в състава на минало предварително време, при които липсва омонимия при формите за лице (напр. *щях да идвам* и *щяхме да идваме* (1 л.), *щеше да идваи* и *щяхте да идвате* (2 л.), *щеше да идваØ* и *щяха да идват* (3 л.).

2.4.12.2.5. Другите нормативни особености, свързани с употребата на формите за бъдеще време в миналото, са същите както и при формите за сегашно време (вж. т. 2.4.2.2.).

Първо спрежение			Второ спрежение			Трето спрежение		
Ед. ч.		Мн. ч.	Ед. ч.		Мн. ч.	Ед. ч.		Мн. ч.
1. л.	<i>цях да шия</i>	<i>цяхме да шием</i>	<i>цях да видя</i>	<i>цяхме да видим</i>	<i>цях да искам</i>	<i>цяхме да искаме</i>		
2. л.	<i>щеше да шиеш</i>	<i>цяхте да шиете</i>	<i>щеше да видиш</i>	<i>цяхте да видите</i>	<i>щеше да искаш</i>	<i>цяхте да искате</i>		
3. л.	<i>щеше да шие</i>	<i>цяха да шият</i>	<i>щеше да види</i>	<i>цяха да видят</i>	<i>щеше да иска</i>	<i>цяха да искат</i>		

Таблица 18. Примери на глаголи в бъдеще в миналото

3. КЛАСИФИКАЦИЯ НА ГЛАГОЛИТЕ ПО ФЛЕКТИВНИ (ФОРМОИЗМЕНИТЕЛНИ) ТИПОВЕ

3.1. Флективният тип дефинира правилата, по които от основната форма на една лексема (лема) се генерират формите ѝ (Koeva 1998; Todorova, Stoyanova, Leseva 2016: 692). Така всяко множество лексеми с идентично формоизменение и еднакъв количествен състав на парадигмата образува отделен флективен тип (вж. и Koeva 2014: 17).

3.2. Съществени за извличането на флективни типове в граматичния клас глаголи са простите (синтетичните) глаголни форми, доколкото всяка от аналитичните глаголни форми включва в състава си поне една синтетична глаголна форма.

Разнообразието на формоизменителни модели в глаголната системата на българския език мотивира редица изследователи да разработват класификации по формални критерии. Предвид динамичния характер на езиковата норма и отразяването ѝ от кодификацията – такива класификации са исторически обусловени.

Понастоящем в литературата при описанието на формалните особености на българския глагол обикновено се залага на класификации, в основата на които е съотношението *сегашна – аористна основа* (деление по спрежения и разреди) (вж. по-подробно историята на въпроса у Pashov 1966: 5 – 26). Тези класификации обаче не отчитат стойностите на имперфектната грамема, поради което разпределят глаголите най-напред по спрежения, а след това и в разреди при отделните спрежения.

Има обаче и редица по-обхватни класификации, при които се отчитат и допълнителни делитбени признаци (вж. GSBKE 1982; Krastev 1983/1997; Popov, Simov, Vidinska 1998; Kutsarov 2007; Nitsolova 2008/2023; Maldzhieva 2009; Koeva 2014 и др.).

3.3. Предложената тук класификация е разработена във връзка с работата по проекта „Нормативна граматика“ и е публикувана в наша по-ранна работа върху принципите на изследване на формалните класове при глаголните лексеми (вж. Stancheva 2018). Тази класификация е приложена първоначално само при глаголите от първо спрежение (Aleksandrova, Stancheva 2018). Тя позволява глаголите да се обособят в непресичащи се множества, всяко от които съдържа елементи, тъждествени по определен набор от формални признаци. Обособяването на глаголите във флективни типове е подчинено на целта за системното описание на инвентара от форми на глаголните лексеми в съвременния български книжовен език въз основа на действащите книжовни норми, описани в *Официален правописен речник. Глаголи* (2016) (OPRG 2016).

3.4. Предлагаият класификационен модел включва три нива на категоризиране:

а) *по морфологични белези* – с отчитане на стойностите на трите типа граматични морфеми в структурата на глаголните словоформи (темпорални гласни, форманти и окончания). Всяка от тези грамемите може да приема различни стойности (включително и нулева (\emptyset)) в структурата на глаголните словоформи.

б) *по видове морфонологични промени*, кодирани в словообразователната или в граматичната основа

в) *по нормативни особености* – с отчитане на употребата на глаголните словоформи. Този критерий взема под внимание както отсъствието на редовни форми при някои от глаголните категории (напр. на лице и число при личните глаголи), така и наличието на дублетност (редундантност) в глаголната парадигма.

3.5. Новото в нашата класификация е, че тя се основава на *принципа на комбинаториката* на компоненти с една и съща граматична функция в структурата на глагола. Изследват се поетапно най-напред а) комбинаториката на стойностите на тематичните (темпоралните) гласни, а след това и б) комбинаториката на онези стойности на форманта, които имат отношение към количествения състав на парадигмата.

3.5.1. Така за примарен критерий в нашата класификация се полага *комбинаториката на стойностите на трите темпорални гласни*. Това означава, че наред със стойностите на презентната и на аористната гласна, които по традиция се отчитат при всяка една от досегашните класификации на българските глаголи, се вземат предвид и стойностите на имперфектната гласна (вж. Pashov 1976: 49 – 50; Maldzhieva 2009: 46). Основание за това ни дава разликата в дистрибуцията на стойностите на презентната и на имперфектната грамема, която

беше описана тук в 1.1.1. въз основа на наша по-ранна публикация (вж. по-подробно у Stancheva 2018: 6).

И така, като се изхожда от критерия *комбинаторика* (или още *комбинаторни конфигурации*) на стойностите на трите темпорални гласни – презентна, аористна и имперфектна, цялото множество от глаголни лексеми може да се разпредели в класове (подмножества), изведени въз основа на емпиричното наблюдение. Членовете на всяко от обособените подмножества се противопоставят на членовете в останалите подмножества по различния набор от стойности на трите тематични грамеми. Предимствата на този подход са, че се избягва подялбата първо на спрежения, а след това на разрези в рамките на всяко спрежение. Така според нас се постига по-обхватна и хомогенна класификация на глаголните лексеми в българския език.

3.6. Като представителни за тази класификация се определят формите, при които стойностите на трите темпорални гласни не са постоянно нулеви.

3.6.1. Такива са формите за 3 л. ед. ч. на сегашно време, в които презентната грамема винаги е с една от стойностите *-e*, *-и*, *-а*.

3.6.2. Като представителни за аористната грамема приемаме формите за 1 л. ед. ч., които се отчитат в досегашните класификации на глаголите по разрези. В тези форми аористната грамема приема една от стойностите *-а-*, *-e/-o-*, *-и-*, *∅*.

3.6.3. Като представителни за имперфектната грамема отчитаме отново стойностите *й* в 1 л. ед. ч. – *-а-* и *-’а/-e-*.

3.6.4. Въз основа на възможните комбинаторни конфигурации на стойностите на темпоралните гласни при посочените по-горе форми цялото множество глаголи в българския език може да се разпредели без остатък в 10 класа, представени в Таблица 19. по-долу.

	Презентна	Аористна	Имперфектна	Примери
Клас 1.	-e	-а-	-e-	мръзн- e – мръзн- а-х – мръзн- e-х лъж- e – лъж- а-х – лъж- e-х
Клас 2.	-e	-а-	-а- (графично я)	рев- e – рев- а-х – рев- я-х кълв- e – кълв- а-х – кълв- я-х
Клас 3.	-e	-o-	-а- (графично -а/-я)	чет- e – чет- o-х – чет- я-х влеч- e – вляк- o-х – влеч- а-х
Клас 4.	-e	-o-	-e-	дoйд- e – дойд- o-х – дoйд- e-х

Клас 5.	-е-	-Ø-	-е-	би-е – би-Ø-х – би-е-х ропта-е – ропта-Ø-х – ропта-е-х
Клас 6.	-и-	-и-	-а- (графично -а/-я)	леп-и – леп-и-х – леп-я-х тъж-и – тъж-и-х – тъж-а-х
Клас 7.	-и-	-и-	-е-	ход-и – ход-и-х – ход-е-х вод-и – вод-и-х – вод-е-х
Клас 8.	-и-	-а- (графично -а/-я)	-а- (графично -а/-я)	сп-и – сп-а-х – сп-я-х лет-и – лет-я-х – лет-я-х мълч-и – мълч-а-х – мълч-а-х
Клас 9.	-и-	-а- (графично -а/-я)	-е-	вид-и – вид-я-х – вид-е-х бележ-и – беляз-а-х – бележ-е-х бо-и се – бо-я-х се – бо-е-ш-е се
Клас 10.	-а-	-а- (графично -а/-я)	-а- (графично -а/-я)	обич-а – обич-а-х – обич-а-х смен-я-м – смен-я-х – смен-я-х

Таблица 19. Класификация на глаголните лексеми според комбинаториката от стойностите на трите темпорални гласни

3.6.5. По-нататък при всеки от така обособените класове глаголи може да се извърши субкатегоризация отново по морфологични белези. Критерий за тази субкатегоризация са *комбинаторните конфигурации на стойностите -н/-т и -йки на форманта*. От тази комбинаторика зависи като цяло количественият състав на глаголната парадигма. Не отчитаме стойността -л на форманта, понеже е безотносителна за субкатегоризацията, доколкото всички глаголни лексеми в български образуват форми с тази негова стойност. Прилагането на този критерий позволява във всеки от обособените в Таблица 19. класове да се открият следните 4 подмножества, които се включват като елементи във всеки от обособените преди това 10 класа глаголи:

- а) глаголи с форми със суфикси -н/-т и -йки – т.е. преходни глаголи от несвършен вид
- б) глаголи с форми със суфикс -н/-т, но без форми със суфикс -йки – т.е. преходни глаголи от свършен вид
- в) глаголи с форми със суфикс -йки, но без форми със суфикс -н/-т – т.е. непреходни глаголи от несвършен вид
- г) глаголи без форми със суфикси -н/-т и -йки – т.е. непреходни глаголи от свършен вид.

Въз основа на критерия *комбинаторика на стойностите -н/-т и -йки на форманта* от 10-те формални класа, обособени в 3.6.4., могат да се изведат

40 макротипа глаголи в българския език с различен количествен и качествен състав на парадигмата.

3.6.6. На следваща стъпка тези 40 макротипа могат да се изследват според втория набелязан от нас критерий – наличие на морфонологични и акцентни промени при глаголното формоизменение. Тук спадат редица количествени и качествени промени, наблюдавани в рамките на членовете на глаголната парадигма, които са добре описани в литературата. Без да претендираме за изчерпателност, по-долу представяме редица от тях:

- разширяване и съкращаване на основата (напр. *ям – ядеш; крада – крал*)
- редуване по мекост – твърдост (напр. *видя – види*)
- редуване 'а – е (променливо я) (напр. *влязох – влезе*)
- редуване -е- – -Ø- (напр. *бера – брах*)
- редуване -j- – -Ø- (напр. *нея – нее*)
- редуване ж – з (напр. *кажа – каза*)
- редуване ж – г (напр. *лъжа – лъгах*)
- редуване к – ч (напр. *облека – облечеш*)
- редуване ч – к (напр. *плача – плаках*)
- редуване ш – с (напр. *реша – ресах*)
- редуване ър – ръ (напр. *държа – дръж!*)
- отмет на ударението (типично е при повелителните форми за глаголите от 1 и 2 спрежение, напр. *сия – сити!, нося – носи!*).

След прилагането на втория критерий от 40-те макротипа се обособяват общо 198 флективни типа глаголи.

3.6.7. Следването на нормативния критерий пък за обособяване на флективни типове при глаголите изисква да се взема предвид пълнотата на глаголната парадигма в употребата. Въз основа на този критерий на последна стъпка в отделни флективни типове се обособяват глаголите, които функционират както с непълна, така и с редуванта парадигма.

3.6.7.1. С непълна парадигма са третоличните глаголи (напр. *блатясва, вретени, гнезди* и под.), както и дистрибутивните глаголи (напр. *изпопадаме, изпоженим се, налягаме* и пр.), а така също и глаголите с отсъствие на форми при категорията време (напр. *раства, щя*).

3.6.7.2. От друга страна, въз основа пак на нормативния критерий се обособяват и типове с редуванта парадигма – това са случаите, когато в кодифицираната норма е допусната дублетност на форми при една или повече глаголни категории (вж. у Aleksandrova, Stancheva 2018: 3 – 4).

Прилагането на нормативния критерий позволи към вече обособените 198 глаголни флективни типа да се добавят още 84. Посочените три критерия за обособяване на флективни типове при глаголите в българския език направи възможно цялото множество глаголи да се разпредели в 282 типа.

Първоначалното дефиниране на глаголните флективни типове беше извършено при работата по проекта „Нормативна граматика“ (2016 – 2020), а впоследствие прецизирано и допълнено от членове¹⁸ на екипа, разработил дигитализираната версия на *Официалния правописен речник* в платформата БЕРОН¹⁹, когато глаголите от *Официален правописен речник. Глаголи* (2016) – около 21 000, бяха съотнесени с флективни типове, като при работата бяха добавени типове, описващи предимно 3-личните и дистрибутивните глаголи.

3.7. В количествено отношение най-честотен (6507 глагола) е типът с представител *абонирам*, включващ глаголи от трето спрежение, преходни, от несвършен вид, без морфонологични редувания. След него се нарежда типът с представител *абдикирам* с 2342 лексеми, който обхваща глаголи от трето спрежение, непреходни, от несвършен вид, без морфонологични редувания. Най-представителни при второ спрежение са два типа. Първият е с представител *вкуся* (1207 глагола) от Клас 7. (-и/-и-х/-е-х) – това са преходни глаголи от свършен вид с редуване по мекост : твърдост. След него се нарежда типът с представител *вградя* (1056 глагола) от Клас 6. (-и/-и-х/-а-х) – това са преходни глаголи от свършен вид с редувания по мекост : твърдост и с променливо я при имперфектното причастие. Най-представителен за първо спрежение се оказва типът с представител *бодна* (527 глагола) от Клас 1. (-е/-а-х/-е-х) – това са преходни глаголи от свършен вид без морфонологични промени при формоизменението.

В същото време бяха обособени 72 едноелементни флективни типа: 35 типа с глаголи от първо спрежение, 29 – с глаголи от второ спрежение и 8 типа с глаголи от трето спрежение. Докато едноелементните флективни типове при първо и второ спрежение са обособени в повечето случаи въз основа на повече от едно морфонологично редуване и/или дублетност при някоя от формите, то едноелементните флективни типове от трето спрежение са обособени единствено според нормативния критерий, като в тях попадат третолични и дистрибутивни глаголи.

¹⁸ Р. Станчева, Т. Александрова, И. Стоилова

¹⁹ Вж. beron.mon.bg

4. Обобщение

Формалното описание на глаголните категории дава възможност да се изведат – наред с общите – и редица частни характеристики при описанието на разгледаните тук глаголни категории. Тези особености са изведени във връзка с отразяването на съвременната употреба, поради което имат важно значение за нормативността. Те обаче могат да служат и като основа при по-нататъшно описание на семантиката на глаголните категории.

4.1. В рамките на категорията *време* е предложена структурна класификация, която допълва общоприетата класификация на прости и сложни глаголни форми.

Простите и сложните форми се категоризират въз основа на стойности на форманта.

4.1.1. Така при простите форми се отчита най-напред налице ли е нулева стойност на форманта – тази стойност е свойствена на формите за сегашно време, които се противопоставят на формите за аорист и имперфект, при които стойността на форманта е различна от нула. От своя страна формите за аорист и имперфект се противопоставят по различния характер на редуванията при стойностите на форманта – съответно *-x/-Ø-* и *-x/-ш-*.

4.1.2. Сложните глаголни форми се разпределят в две групи според наличието в структурата им на форми от аористна основа с формант *-л* (т. е. минало свършено деятелно причастие). Този признак е решаващ за количествения състав на глаголната парадигма при категорията *време* – формите за време с аористно причастие в състава са 9-членни, докато тези без него – 6-членни.

4.1.2.1. По-нататък 4-те глаголни времена с аористно причастие в състава се категоризират според веремето на спомагателния глагол в структурата им. Най-сетне сложните форми със спомагателен глагол в сегашно време пък се разпределят според стойностите на неглаголния формант. Същият критерий е приложен и за времената без аористно причастие в структурата им.

4.1.2.2. При описанието на отделните времена с поликомпонентен структурен състав се изследва лексеми от какви граматични класове могат да се разполагат между компонентите на глаголното време.

4.2. Предложената класификация на глаголите е направена във връзка с обособяването на флективни типове при този граматичен клас лексеми, като са проведени три нива на категоризиране (по морфологични белези; наличие на морфонологични и акцентни промени в глаголната парадигма; нормативни особености).

4.2.1. Новото в нашата класификация е, че тя се основава на *принципа на комбинаториката* на компоненти с една и съща граматична функция в структурата на глагола. Въз основа на този принцип прилагаме поетапно два критерия: а) комбинаторика на стойностите на тематичните (темпоралните) гласни –

презентна, аористна и имперфектна, а след това и б) комбинаторика на онези стойности на форманта, които имат отношение към количествения състав на парадигмата.

4.2.2. Следвайки тези два критерия разпределяме най-напред цялото множество от глаголни лексеми в десет непресичащи се класа (подмножества), изведени въз основа на емпиричното наблюдение. По-нататък в рамките на всеки от класовете с прилагане на втория критерий обособяваме по 4 групи глаголи, като така постигаме общо 40 макротипа. На второ ниво на категоризация разпределяме обособените в макротипове глаголи според наличието на морфонологични и акцентни промени при формоизменението им. На последно ниво на категоризация се изследва наличието на специфични нормативни особености в рамките на всеки един тип с оглед на отделяне на още типове (с липса или редундантност (дублетност) на форми при отделни членове на парадигмата). Предимствата на този подход според нас са, че се постига по-обхватна и хомогенна класификация на глаголните лексеми в българския език.

Литература / References

- Aleksandrova, Stancheva 2018:** Aleksandrova, T., R. Stancheva. Nyakoi formoobrazovatelni tipove pri glagoli ot parvo sprezhenie v balgarskiya knizhoven ezik. – *Slavia Meridionalis*, 18.
- <<https://doi.org/10.11649/sm.1661>> [26.02.2024] (**Александрова, Станчева 2018:** Александрова, Т., Р. Станчева. Някои формообразователни типове при глаголи от първо спрежение в българския книжовен език. – *Slavia Meridionalis*, 18. <<https://doi.org/10.11649/sm.1661>> [26.02.2024])
- Aleksova 2005:** Aleksova, Kr. Za odnosnieto omonimiya-bipartitsipialnost-bideterminativnost v balgarskata glagolna sistema. – In: *Littera scripta manet. Sbornik v chest na 65-godishninata na prof. dfn Vasilka Radeva*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, pp. 439 – 456. (**Алексова 2005:** Алексова, Кр. За отношението омонимия-бипартиципалност-бидетерминативност в българската глаголна система. – В: *Littera scripta manet. Сборник в чест на 65-годишнината на проф. дфн Василка Радева*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 439 – 456.)
- Burov 1992:** Burov, St. Funktsionalno vzaimodeystvie mezhdu gramatichnata i leksikalnata semantika v savremenniya balgarski ezik. – *Proglas. Filologicheskoto spisanie*, 1, pp. 21 – 26. (**Буров 1992:** Буров, Ст. Функционално взаимодействие между граматичната и лексикалната семантика в съвременния български език. – *Проглас. Филологическо списание*, 1, с. 21 – 26.)
- Burov 2004:** Burov, St. *Poznaniето v ezika na balgarite. Gramatichno izsledvane na kontseptualnata kategorizatsiya na predmetnostta*. Veliko Tarnovo: Faber. (**Буров 2004:** Буров, Ст. *Познанието в езика на българите. Граматично изследване на концептуалната категоризация на предметността*. Велико Търново: „Фабер“.)

- Chakarova 2019:** Chakarova, Kr. Kam vaprosa za obosobyavaneto na glagolnata kategoriya status v savremenniya balgarski ezik. – In: Ilieva, M. (otg. red.) *AUT INVENIAM VIAM, AUT FACIAM. Sbornik v chest na chl.-kor. prof. d.f.n. Stoyan Burov*. V. Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo “Sv. sv. Kiril i Metodiy”, pp. 253 – 265. (**Чакърова 2019:** Чакърова, Кр. Към въпроса за обособяването на глаголната категория статус в съвременния български език. – В: Илиева, М. (отг. ред.) *AUT INVENIAM VIAM, AUT FACIAM. Сборник в чест на чл.-кор. проф. д.ф.н. Стоян Буров*. В. Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, с. 253 – 265.)
- Georgiev 1999:** Georgiev, St. *Morfologiya na balgarskiya knizhoven ezik*. Veliko Tarnovo: Abagar. (**Георгиев 1999:** Георгиев, Ст. *Морфология на българския книжовен език*. В. Търново: „Абагар“.)
- Gerdzhikov 1976:** Gerdzhikov, G. Balgarskite glagolni vremena kato sistema. – In: *Pomagalo po balgarska morfologiya. Glagol*. (Sast. P. Pashov, R. Nitsolova). Sofia: Nauka i izkustvo. (**Герджиков 1976:** Герджиков, Г. Българските глаголни времена като система. – В: *Помагало по българска морфология. Глагол*. (Съст. П. Пашов, Р. Ницолова). София: „Наука и изкуство“.)
- Grochowski 1986:** Grochowski, M. *Polskie partykuły: Skladnia, semantyka, leksykografia*. Wrocław: Ossolineum. (Prace Instytutu Języka Polskiego PAN, 62).
- GSBKE 1983:** *Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. T. II. Morfologia*. Sofia: Izdatelstvo na BAN. (**ГСБКЕ 1982:** *Грамматика на съвременния български книжовен език. Т. 2. Морфология*. София: Издателство на БАН.)
- Ivanova 2019:** Ivanova, V. Za nyakoi glagoli s defektivna paradigma za litse i chislo v balgarskiya ezik. – In: Ilieva, M. (otg. red.) *AUT INVENIAM VIAM, AUT FACIAM. Sbornik v chest na chl.-kor. prof. d.f.n. Stoyan Burov*. V. Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo “Sv. sv. Kiril i Metodiy”, pp. 237 – 253. (**Иванова 2019:** Иванова, В. За някои глаголи с дефективна парадигма за лице и число в българския език. – В: Илиева, М. (отг. ред.) *AUT INVENIAM VIAM, AUT FACIAM. Сборник в чест на чл.-кор. проф. д.ф.н. Стоян Буров*. В. Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, с. 237 – 253.)
- Kancheva 2015:** Kancheva, St. Tipove morfologichni mnogoznachnosti pri sashtestvitelni imena v balgarskiya ezik. – *Littera et Lingua. Elektronno spisanie za humanitaristika*. <<https://naum.slav.uni-sofia.bg/en/node/1902>> (**Кънчева 2015:** Кънчева, Ст. Типове морфологични многозначности при съществителни имена в българския език. – *Littera et Lingua. Електронно списание за хуманитаристика*. < <https://naum.slav.uni-sofia.bg/en/node/1902>>)
- Koeva 1996:** Koeva, Sv. Klasifikatsiya na balgarskite glagoli. – *Balgarski ezik*, 6, pp. 22 – 27. (**Коева 1996:** Коева, Св. Класификация на българските глаголи. – *Български език*, 6, с. 22 – 27.)
- Koeva 1998:** Koeva, Sv. Gramatichen rechnik na balgarskiya ezik. Opisanie na kontseptsiyata za organizatsiyata na lingvistichnite dannii. – *Balgarski ezik*, 6, pp. 49 – 58. (**Коева 1998:** Коева, Св. Граматичен речник на българския език. Описание на концепцията за организацията на лингвистичните данни. – *Български език*, 6, с. 49 – 58.)

- Коева 2014:** Коева, Sv. Lingvisticzna anotatsiya. – *Izvestiya na Institutata za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“*, pp. 7 – 33. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. M. Drinov”. (**Коева 2014:** Коева, Св. Лингвистична анотация. – *Известия на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“*, с. 7 – 33. София: Академично издателство „Проф. М. Дринов“.)
- Krastev 1983/1997:** Krastev, V. *Morfologiyata na balgarskiya ezik v 187 tipovi tablitsi*, Treto izdanie. Sofia: Nauka i izkustvo, 1997. (**Кръстев 1983/1997:** Кръстев, Б. *Морфологията на българския език в 187 типови таблици*, Трето издание. София: „Наука и изкуство“, 1997.)
- Krumova-Tsvetkova 2007:** Krumova-Tsvetkova, L. *Semantichnata kategoriya kolichestvo i neynoto izrazyavane v balgarskiya ezik*. Sofia: Akademichno izdatelstvo “Prof. Marin Drinov”. (**Крумова-Цветкова 2007:** Крумова-Цветкова, Л. *Семантичната категория количество и нейното изразяване в българския език*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.)
- Kutsarov 2007:** Kutsarov, Iv. *Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik. Morfologia*. Plovdiv: UI “Paisiy Hilendarski”. (**Куцаров 2007:** Куцаров, Ив. *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“.)
- Maldzhieva 2009:** Maldzhieva, V. *Balgarski ezik*. – In: Piper P. (red.) *Juzhnoslovenski jezitsi: gramatichke strukture i funksije*. Beograd: Beogradska knjiga, pp. 19 – 141. (**Малджиева 2009:** Малджиева, В. *Български език*. – В: Пипер П. (ред.) *Јужнословенски језици: граматичке структуре и функције*. Београд: Београдска књига, с. 19 – 141.)
- Maldzhieva 2018:** Maldzhieva, V. Principi na formalното opisane na balgarskite izmeniaemi leksemi kato komponent na normativnata gramatika. – *Slavia Meridionalis*, 18. <<https://doi.org/10.11649/sm.1696>> (**Малджиева 2018:** Малджиева, В. Принципи на формалното описание на българските изменяеми лексеми като компонент на нормативната граматика. *Slavia Meridionalis*, 18. <<https://doi.org/10.11649/sm.1696>>)
- Nitsolova 2008/2023:** Nitsolova, R. *Balgarska gramatika. Morfologiya*. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”. (**Ницолова 2008/2023:** Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.)
- NPR 2002:** *Nov pravopisen rechnik*. Sofia: Heuzal. (**НПР 2002:** *Нов правописен речник*. София: ИК „Хейзъл“.)
- OPR 2012:** *Ofitsialen pravopisen rechnik na balgarskiya ezik*. Sofia: Prosveta. (**ОПР 2012:** *Официален правописен речник на българския език*. София: „Просвета“.)
- OPRG 2016:** *Ofitsialen pravopisen rechnik na balgarskiya ezik. Glagoli*. Sofia: Prosveta. (**ОПРГ 2016:** *Официален правописен речник на българския език. Глаголи*. София: „Просвета“.)
- Osenova 2011:** Osenova, P. Vidove morfologichni mnogoznachnosti v balgarskiya ezik. – In: *Nauchni trudove v pamet na Georgi Gerdzhikov*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, pp. 223 – 230. (**Осенова 2011:** Осенова, П. Видове морфологични многозначности в българския език. – В: *Научни трудове в памет на Георги Герджиков*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 223 – 230.)

- Pashov 1966:** Pashov, P. *Balgarskiyat glagol*. Sofia: Nauka i izkustvo. (**Пашов 1966:** Пашов, П. *Българският глагол*. София: „Наука и изкуство“.)
- Pashov 1976:** Pashov, P. Za osnovite pri glagolnoto formoobrazuvane v savremenniya balgarski knizhoven ezik. – In: Pashov, P., R. Nitsolova (sast.) *Pomagalo po balgarska morfologiya. Glagol*. Sofia: Nauka i izkustvo, pp. 48 – 59. (**Пашов 1976:** Пашов, П. За основите при глаголното формообразуване в съвременния български книжовен език. – В: Пашов, П., Р. Ницолова (съст.) *Помогало по българска морфология. Глагол*. София: „Наука и изкуство“, с. 48 – 59.)
- Petrov 2015:** Petrov, V. Sabiratelните imena v savremenniya balgarski ezik (S ogleđ na gramaticheskite, slovoobrazovatelните i leksikosemantichните im osobenosti). – *Balgarski ezik*, 62, 3, pp. 54 – 64. (**Петров 2015:** Петров, В. Събирателните имена в съвременния български език (С оглед на граматическите, словообразователните и лексикосемантичните им особености). – *Български език*, 62, 3, с. 54 – 64.)
- Popov, Simov, Vidinska 1998:** Popov, D., K. Simov, S. Vidinska. *Rechnik za pravogovor, pravopis, punktuatsia*. Sofia: Atlantis. (**Попов, Симов, Видинска 1998:** Попов, Д., К. Симов, С. Видинска. *Речник за правоговор, правопис, пунктуация*. София: „Атлантис“.)
- PRSBKE 1983:** *Pravopisen rechnik na savremenniya balgarski knizhoven ezik*. Sofia: BAN. (**ПРСБКЕ 1983:** *Правописен речник на съвременния български книжовен език*. София: БАН.)
- RBE:** *Rechnik na balgarskiya ezik* (online). <<https://ibl.bas.bg/rbe/>> (**РБЕ:** *Речник на българския език* (онлайн). <<https://ibl.bas.bg/rbe/>>)
- SBE 1998:** *Savremenен balgarski ezik. Fonetika. Leksikologiya. Slovoobrazuvane. Morfologiya. Sintaksis*. T. Boyadziev (red.) Sofia: Izdatelska kashta “P. Beron”. (**СБЕ 1998:** *Съвременен български език. Фонетика. Лексикология. Словообразуване. Морфология. Синтаксис*. Т. Бояджиев (ред.). София: Издателска къща „П. Берон“.)
- Stancheva 2018:** Stancheva, R. Printsipi na izsledvaneto na formalните klasove pri glagolните leksemi v savremenniya balgarski knizhoven ezik. – *Slavia Meridionalis*, 18. <<https://doi.org/10.11649/sm.1676>> (**Станчева 2018:** Станчева, Р. Принципи на изследването на формалните класове при глаголните лексеми в съвременния български книжовен език. – *Slavia Meridionalis*, 18. <<https://doi.org/10.11649/sm.1676>>)
- Stancheva 2022:** Stancheva, R. Opisanie na prostata sintaktichna grupa V – Pr. – *Balgarski ezik*, 69, 1, pp. 36 – 54. <<https://www.balgarskiezik.eu/1-2022.html>> (**Станчева 2022:** Станчева, Р. Описание на простата синтактична група V – Пр. – *Български език*, 69, 1, с. 36 – 54. <<https://www.balgarskiezik.eu/1-2022.html>>)
- Todorova, Dekova 2014:** Todorova, M., R. Dekova. Balgarskiyat POS anotiran korpus – osobenosti na gramatichnata anotatsiya. – In: *Ezikovi resursi i tehnologii za balgarski ezik*. (Ed. Sv. Koeva). Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“. (**Тодорова, Декова 2014:** Тодорова, М., Р. Декова. Българският POS аотиран корпус – особености на граматичната аотация. – В: *Езикови ресурси и технологии за български език*. (Съст. Св. Коева). София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.)

- Todorova, Stoyanova, Leseva 2016:** Todorova, M., Iv. Stoyanova, Sv. Leseva. Lingvistično opisane i kompyutarna obrabotka na sastavni imenuvani sashtnosti v balgarskiya ezik. – In: *Leksikografiyata v nachaloto na XXI v. Dokladi ot Sedmata mezhduнародna konferentsiya po leksikografiya i leksikologiya, Sofia, 15 – 16 oktombri 2015 g.* Sofia: AI “Prof. M. Drinov“, pp. 687 – 694. (**Тодорова, Стоянова, Лесева 2016:** Тодорова, М., Ив. Стоянова, Св. Лесева. Лингвистично описание и компютърна обработка на съставни именувани същности в българския език. – В: *Лексикографията в началото на XXI в. Доклади от Седмата международна конференция по лексикография и лексикология, София, 15 – 16 октомври 2015 г.* София: АИ „Проф. М. Дринов“, с. 687 – 694.)
- Topolińska 2009:** Topolińska, Z. Makedonski jazik. – In: Piper P. (Red.) *Juzhnoslovenski jezitsi: Gramatichke strukture i funksije.* Beograd: Beogradska kniga, pp. 141 – 257. (**Тополињска 2009:** Тополињска, З. Македонски јазик. – В: Пипер П. (Ред.) *Јужнословенски језици: Граматичке структуре и функције.* Београд: Београдска књига, с. 141 – 257.)
- Tsonev 1934:** Tsonev, B. – Mladenov St. (red.) *Istoriya na balgarskiya ezik.* Sofia. (**Цонев 1934:** Цонев, Б. – Младенов Ст. (ред.) *История на българския език.* София.)

Руска Станчева
Институт за български език
Българска академия на науките
бул. „Шипченски проход“ 52, блок 17
София, 1113, България
r.stancheva@ibl.bas.bg
<https://orcid.org/0000-0002-5602-156X>

Ruska Stancheva
Institute for Bulgarian Language
Bulgarian Academy of Sciences
52, Shipchenski prohod Blvd., Bl. 17
Sofia 1113, Bulgaria
r.stancheva@ibl.bas.bg
<https://orcid.org/0000-0002-5602-156X>